BOGDAN HARHĂTĂ

ŞTEFAN CRIŞAN-KÖRÖSI, *CUVÂNTARIU ROMÂNESC–LĂTINESC–UNGURESC* (1801–1803). PRELIMINARII LA O EDIȚIE DE TEXT

Lucrarea de față prezintă obiectul unei teze de doctorat de critică textuală, aplicată în lexicografie, aflate în derulare în cadrul SCOSAAR – Departamentul Filiala Cluj-Napoca, și se compune din două părți distincte: o prezentare succintă a ediţiei de text avute în vedere și o mostră de transcriere interpretativă, publicată deja parţial în ȘA II, p. 288–302[1]. Scopul tezei este editarea filologică a unuia dintre dicționarele românești de la graniţa dintre secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, rămase în manuscris. Acesta este unul trilingv: român–latin–maghiar, atribuit filologului și traducătorului Ștefan Crișan-Körösi (1780–1820), iar manuscrisul este datat între 1802 şi 1803.

AUTORUL

Tradiția istoriografică păstrează puține date despre Ștefan Crișan (ELRV, p. 274–276). Știm că s-a născut în satul Lacu, din județul Cluj, la 1780 și că tatăl său era preot român. Studiile le-a făcut la Colegiul Reformat din Cluj, între 1796 și 1803, unde a predat, după absolvire, ca profesor, cursurile de greacă și de logică. Își continuă cariera didactică la Dej, la Școala Reformată, unde este și numit director în anul 1806. Nu se cunoaște data la care a părăsit învățământul, însă în anii următori îl întâlnim ca angajat al administrației de stat, la *Thesaurariatus Regius Transilvanicus* (Crăiasca Trezorerie a Ardealului). Mai știm că, din cauza îndatoririlor de serviciu, a locuit în mai multe localități din Ardeal. Se cunosc cu precizie data și locul decesului: 2 martie 1820, Remetea, jud. Harghita. A lăsat în urma sa o văduvă care s-a retras la Târgu-Mureș, dar şi o operă cvasianonimă.

Ștefan Crișan este considerat unul dintre reprezentanții minori ai Școlii Ardelene. Se distinge prin militanța activă în sprijinul demonstrării cu orice preț a romanității românilor și a latinității românei. Într-o perioadă de încercări legate de forma ortografică în alfabet latin a românei, este cunoscut ca autor al unui sistem ortografic propriu, ce are specific un marcat caracter (re)etimologizant, ale cărui principii le-a expus în singura sa lucrare publicată (fără semnătură), în 1805, la Tipografia Colegiului Reformat din Cluj, *Orthographia Latino-Valachica*. Broșura mai cuprinde un text de exemplificare, *Luntrea dintâia* (semnată S. Ch.), o traducere/

[1] Am tratat iniţial lucrarea sub titlul vehiculat în literatura de specialitate: *Dicţionar român–latin–maghiar*.

DACOROMANIA, serie nouă, XXV, 2020, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 122–148

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

adaptare după *Der erste Schiffer* a scriitorului elvețian Salomon Gessner[2]. Sistemul excesiv latinizant propus de Crișan, cu „viţia de limbă", a fost criticat de Timotei Cipariu (1866, p. 318–320; 1870, p. 745–750), iar autorul a avut o receptare nefavorabilă în epocă (vezi Suciu 1930, p. 45–51 și Bogdan-Duică 1933, p. 165–168), originalul german fiind la scurtă vreme retradus în română de Ioan Barac: *Întâiul corăbiariu* (Bogdan-Duică 1933, p. 61). În pofida neajunsurilor, rămân actuale observațiile autorului privitoare la distincțiile dintre varietățile dialectale ale românei (cf. și ȘA II, p. 1484). Se remarcă și încercarea de aliniere a gusturilor unui public consumator de literatură la modele occidentale, prin alegerea unei lucrări în vogă în Europa începutului de secol XIX.

Caracterul modest – paternitatea *Orthographiei* şi a *Luntrei* a fost stabilită abia de Timotei Cipariu (1866, 317–318) – și puțin polemic ar putea explica și de ce cealaltă lucrare a lui Ștefan Crișan, *Dicţionarul român–latin–maghiar*, a rămas necunoscută publicului până în zilele noastre.

DESCRIEREA DICŢIONARULUI

Dicționarul trilingv român–latin–maghiar atribuit definitiv de Aron Densușianu (1896, p. 33) lui Ștefan Crișan-Körösi este una dintre cele mai însemnate, cantitativ vorbind, lucrări lexicografice de la începutul secolului al XIX-lea: încheiat în 1803, perioada sa de elaborare coincide cu cea a mai cunoscutului dicționar cvadrilingv al lui Samuil Micu (cf. Blédy 1960b, p. 79). El a fost pus la dispoziția noastră prin bunăvoința BCU Iași, unde se află în conservare (cota ms. VI–32), sub forma unui manuscris *in-4°* (39 × 25 cm), cu coperți cartonate, pe hârtie subțire filigranată, de bună calitate. Caietul conține [4] + 302 + [1] + [8] pagini. Textul este descris sub aspect codicologic în Vitcu 2002, p. 145–147. Conținutul manuscrisului constă, în cea mai mare parte, din textul dicționarului propriu-zis, scris îngrijit și caligrafic, cu cerneală neagră alternată pe alocuri cu sepia, pe două coloane; numerotarea paginilor corespunzătoare dicționarului e originală. Dicționarul este precedat de două file albe, dintre care numai a doua e numerotată cu 1, în creion. Versoul ultimei pagini a dicționarului (p. 303) este ocupat de o *Pro memoria* scrisă de Asachi cu ocazia donării manuscrisului către Biblioteca Publică din Iași, survenită în 1866[3]. *Pro memoria* este urmată de 7 pagini (304–310) de

[2] Editate de Gheorghe Chivu și Oana Uță-Bărbulescu în ȘA, II, p. 322–345 și 1482–1486.

[3] Textul scris cu litere latine ocupă o pagină întreagă: „*Pro Memoria*. La anul 1812, dziua sântului Alexandru, întorcând-mă de la Roma, unde studiasem archeologia și pictura, am aflat în Moldova în loc de românism grecismul fanariot care cuprinsese toate stările statului, limba română era eziliată din societate și numai țăranii o vorbeau, și cetirea cu litere cirilice o învățau dascalii și palamarii sub parețele bisericilor. Acest sistem fu protegat de prinții greci, carii, ca a lor falangă de curtezani, se nevoiau a preface țeara pe a lor naționalitate. A combate acest sistem de-a dreptul era cu neputință, încât am propus prințului Scarlat Calimac a se înființa un curs de matematică teoretico-practică în limba franceză, spre formarea de ingineri civili. La istă clasă s-a înscris 32 fii de boieri, ca prin așea-nume specialitate să se formez<e> hotarnici, care din cauza multor procese de delimitație se

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

Observationes etymologicae în care se disting mai multe mâini; paginile de la 303 la 311 sunt numerotate cu cerneală indigo.

Textul dicționarului propriu-zis este un material finit, având aspectul general al unei copii „pe curat", probabil pregătite pentru a fi dată la tipar: intervențiile marginale sunt puține și diferă caligrafic de corpul textului; unele dintre mâinile secundare (cel puțin două) se recunosc în observațiile etimologice de la sfârșit, care sunt probabil rezultatul operațiilor de revizie la Buda: pe dosul coperții 1 se consemnează predarea spre aprobare: *ad numerum 809</>17084* (probabil 17 august 1804), *in Litteraris Politicis delatum est Regio Locumtenentiali Consilio in Hungaria* „supus aprobării Crăiescului Consiliu Locotenențial în Ungaria, secțiunea Literare și Politice, cu numărul 809/ 17084". Aspectul general al caietului, de calitate bună și cu legătura originală, susține ipoteza, confirmată și de mărturiile lui Timotei Cipariu și Ion Heliade-Rădulescu, că manuscrisul ar mai fi avut cel puțin încă o copie (cf. Blédy 1960a, p. 71, n. 19).

În textul dicționarului propriu-zis nu se specifică un titlu: însemnarea de pe pagina de titlu, „Dicționaru<l> lui Köröszi, literator român din Vașarhei, 1820", este o adăugare ulterioară ce reia anul achiziției. În ceea ce privește varianta de titlu de pe cotorul caietului, anume *Covventario romanescu–latenescu–ungurescu* (CRLU; cf. Vitcu 2002, p. 145), ea corespunde titlului *Covventario romanesc* consemnat de Coriolan Suciu (1930, p. 47), însă autenticitatea sa este dificil de demonstrat. Confirmarea acestei variante de titlu în alte documente rămâne, din păcate, îndoielnică: tot Suciu (1930, p. 46) amintește că Ștefan Crișan ar fi menționat-o în două scrisori către episcopul Ioan Bob, pentru care omite să ofere alte detalii decât că ar fi inedite. Analiza materialului lexical înregistrat în dicționar pare să o susțină: din seria termenilor pentru lucrări lexicografice nu este consemnat decât *cuvântar* (p. 47 2/46, scris îngrijit, cu corp de literă mai mare decât restul textului), în vreme ce *dicționar* sau *lexicon* lipsesc, *e.g.*: la p. 68 din manuscris, secvența inițială *DIC* numără puține cuvinte: **Dica** [= zisă], **Dicacione** [= zicăciune], **Dicaciosu** [= zicăcios], **Dicamente** și **Dicamentu** [= zisăminte, zisământ], **Dicatorio** [= zicătoriu], **Dicere** [= zicere], **Dichissesco** [= dichisesc] și **Dico** [= zic], în vreme ce singurul cuvânt înregistrat cu secvența inițială *LEX* (p. 176) este **Lexivie** [= *leșie*], iar seria *LES* numără numai: **Lespede**, **Lesne** *adj.*, **Lesne** *adv.*, **Léssa** [= leasă], **Lessésce** [= leșească], **Lessino** [= leșin], precedate de derivatele **Lessinacione**, **Lessinamente**, **Lessinamentu**, **Lessináre**, **Lessinátu** (subst.), **Lessinátu** (adj.), **Lessinatura** și **Léssu** [= leaș, *polonez*] și **Lessuèsco** [= leșuiesc].

făcuse foarte lucratif. După un curs de cinci ani s-a făcut în 18 iuni 1818 un ezamen general și espoziția de desemne de geodezie și de architectură civilă și militară, cu aplicația pratică de instrumente aduse de la Viena. De însemnat este că trădarea [= predarea] teoriii matematicei ce se începuse pe limba franceză fu înlocată de acea pe limba română îndată ce cumpărarăm din cele mai buni cărți franceze un curs de aritmetică, de algebră și de geometrie, care s-a și tipărit la Institutul Albinei, care înființasem în Iași. După acel ezamen public, care a atras mulțămirea oamenilor specială, am întreprins o călătorie prin Transilvania, unde la Maroș Vașarhei, voind a vizita pe literatus Koeresi, cu întristare am aflat că murise cu câțiva săptămâni înant. De la văduva sa am cumpărat acest prim lexicon român, care îl oferez Bibliotecei Publice din Iași, dziua Sântului Alexandru, 1866".

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

ASPECTE TEHNICE

A. Autori

Atribuirea directă a paternității documentului întâmpină unele dificultăți, determinate pe de-o parte de calitatea de material finit a manuscrisului, ce nu permite analiza unor eventuale intervenții și a factorilor de variabilitate auctorială tipică, iar de cealaltă de faptul că dicționarul nu poartă o semnătură identificabilă ca aparținând fără echivoc lui Crișan. Colțul din stânga sus al dosului coperții poartă însemnarea ce pare, la o primă vedere, să fie un olograf: „Steph. Körösi, 1803, 27a Febr., Claudiopoli", cu majuscula inițială *S* lizibilă doar în bucla superioară: Comparația grafologică cu textul dicționarului propriu-zis însă infirmă atare ipoteză: sunt notabile deosebiri la forma și la ductul majusculelor *K*, *F* și *C*, precum și la minuscula *p*. Incertitudinea identificării autorului pe baza semnăturii este, de altminteri, o caracteristică a mai multor documente atribuite lui Ștefan Crișan (cf. Blédy 1960a, p. 71).

În pofida acestor dificultăți, autorul *Cuvântariului* ne este cunoscut datorită mărturiilor istorice corelate cu analiza comparativă a textului. Prima sursă pentru paternitatea textului provine de la Gh. Asachi însuși care, deși relatează că a cumpărat lexiconul de la văduva lui Crișan (vezi *supra*, nota 2), nu îl identifică direct ca autor. Celelalte însemnări ale lui Asachi sunt, de asemenea, circumstanțiale; ele se află pe dosul coperții 1, una în latină, iar cea de-a doua în română cu grafie chirilică. Cea în latină, semnată, scrisă în continuarea presupusului olograf de care se leagă, consemnează data și locul achiziției: *postea pervenit in meam manum în Vasarhely, 20/8, Sept. 1820, G. Asaky* „după aceea, a ajuns în posesia mea la Târgu-Mureș, în 20 septembrie 1820, Gh. Asachi". Cea în română menționează cauzele călătoriei lui Asachi în Transilvania, fără să se refere în mod specific la manuscris: „însărcinat de epitropia Seminarului Socolii, am călătorit prin Transilvania toată în curs de patru luni, spre aflarea de buni profesori români, din carii am adus patru inși sub direcția doctorului de med. Vasili Pop, ce fu apoi numit rector a seminariului. Încălcarea Eteri<i>i au zădărnicit toată astă osteneală și nădejde". Paternitatea lui Ștefan Crișan devine însă evidentă la analiza formei de limbă din *Cuvântar*: ea urmărește, în aspectul ortografic, modelul propus în *Ortographia Latino-Valachica* tipărită la Cluj, în 1805, iar în aspectul lexical, consemnează cuvinte neatestate la alți autori, precum *flagră* (flacără) și verbul corespunzător *flagri* (*ibidem*, p. 336).

B. Structură

B.1. Tipologie

Cuvântariul românesc (CRLU) al lui Ștefan Crișan este un dicționar multilingv român–latin–maghiar; limba tehnică este latina pentru indicațiile gramaticale, de uz etc., *e.g.*: **La**. *Praepositio separabilis*., **Laarma** (*quasi* la arma = *ad armas*) sau **Lactele canelui** (*at melius* lacte canescu), în vreme ce trimiterile la variantă sunt în română, *e.g.*: **Lachryma**. Vezi **Lacryma**. Secvențele de text se succedă cu consecvență în ordinea indicată.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

CRLU este un dicționar de tip semasiologic, în care titlurile sunt ordonate preponderent alfabetic. Excepțiile de la unitatea *voce–lexem* sunt ramificații de tip pur lexical, operate sistematic prin încrucișarea a două criterii: în situațiile în care un interval alfabetic este ocupat de (a) lexeme ce fac parte din aceeași familie lexicală și sunt (b) de același tip derivativ (prin urmare parțial sinonime), acestea sunt grupate împreună într-un articol unic, *e.g.*: între intrările **Banuella** [= bănuială], **Banuesco** [= bănuiesc] și **Barabanu** [= baraban] se află inserat un articol unic **Banuientia, Banuime, Banuire, Banuitura** [= bănuință, bănuime, bănuire, bănuitură]; de asemenea, între intrările **Aborella** [= aboreală] și **Aboresco** [= aboresc] se află inserat un articol unic **Aboremente, Aborementu** [= aborăminte, aborământ] sau între vocile **Baba** [= babă] și **Babii** [= băbii] se află inserat un articol unic **Babanca, Babonca, Babathia** [= ba/ăbancă, ba/ăboancă, băbătie]. Atare grupare a lexemelor nu constituie o organizare a materialului lexical pe cuiburi, ci se datorează strict unei rațiuni practice care guvernează toate dicționarele, anume nevoii de a transmite cât mai mult conținut într-un text cât mai restrâns. Aceste voci prilejuiesc uneori abateri de la criteriul pur semasiologic, în aceea că încalcă pe alocuri ordinea alfabetică normală, *e.g.*: secvența de voci separate **Abbatando** [= abătând], **Abbatatorio** [= abătătoriu] este întreruptă de articolul **Abbatatura, Abbatela, Abbatamente, Abbatementu, Abbatere, Abbatime** [= abătătură, abăteală, abătăminte, abătământ, abatere, abățime], pentru a continua cu **Abbato** [= abat], **Abbato** (**me**) [= mă abat], **Abbatutu** [= abătut] etc.; dintre acestea, *abătăminte* și *abătământ* se află în afara ordinii alfabetice, căci ar fi trebuit să stea înainte de *abătând*.

B.2. Lemar

(i) Trecerea dinspre secolul al XVIII-lea înspre secolul al XIX-lea este marcată de o producție lexicografică susținută, reprezentată de lucrări de dimensiuni mari; între acestea se numără și CRLU, care numără un total de peste 8 500 de titluri. Numărul este cu atât mai impresionant, cu cât în epocă încă nu existau dicționare românești mari îndeajuns de răspândite – atât dicționarul atribuit de tradiție lui Ioan Bob (DRLU), cât și *Lexiconul de la Buda* (LB) încă nu fuseseră tipărite. Comparația cu lemarele dicționarelor menționate demonstrează, prin extensia cantitativă și calitativă a diferențelor constatabile, că CRLU este o redactare independentă. La fel ca celelalte dicționare ale timpului, și *Cuvântariul* lui Ștefan Crișan oferă o perspectivă interesantă asupra cristalizării normei lexicografice din tradiția românească: lectura contrastivă cu dicționarele ulterioare arată unele trăsături care îl particularizează, iar acestea sunt vizibile în desfășurarea verticală a dicționarului, la nivelul lemarului. Ele privesc pe de-o parte (a) conținutul acestuia, iar de cealaltă (b) forma tehnică aleasă de autor pentru fiecare lemă în parte.

(a) Una dintre caracteristicile CLRU care ies cel mai ușor în evidență stă în aceea că Ștefan Crișan, spre deosebire de celelalte dicționare ale epocii, acordă o atenție deosebită mijloacelor interne de îmbogățire a vocabularului. Dintre acestea,

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

derivarea este cel mai vizibil reprezentată și are un caracter sistematic, ceea ce explică faptul că regăsim intrări precum **Abățime**, **Acărime**, **Bălăcărime** sau **Acățăciune**, **Băgăciune** și **Lacrimăciune**, care ar fi trecut cu dificultate procesele de selecție în alte dicționare. Azi este dificil de spus în ce măsură formele mai sus sunt invenții lexicale ale lui Crișan sau dacă au atins/depășit, în ochii contemporanilor, pragul perceptiv al verosimilității, însă procedeul este transparent: specializarea semantică a cuvintelor după sufixul cu care sunt derivate: *-ime* = mulțime de, *-ciune* = acțiunea de a etc. De altminteri, Atare sistematicitate reprezintă, pe de-o parte, un pas înainte în evoluția dicționarului ca text tehnic, iar de cealaltă se înscrie în complexul de încercări de normare a românei, cu diferența că acolo unde alte dicționare se mulțumesc să producă o normă fonomorfologică reflectată într-un sistem ortografic, CRLU asumă o poziție normativă în domeniul lexical, ea este expresia unei încercări de îmbogățire structurată a vocabularului românei. După cum observa și N. Iorga (1901, vol. II, p. 298), Crișan „nu se sfia să creeze cuvinte", iar atare strategie produce inevitabil idiosincrazii. La nivelul tratamentului familiilor lexicale, ele se configurează după raportul dinamic dintre uz și normă și se împart în două categorii (1) dinspre uz înspre normă (excluderea unor membri relevanți ai unei familii lexicale), respectiv (2) dinspre normă înspre uz (reducerea arbitrară a membrilor unei familii lexicale la statut de variantă, după criterii formale).

(1) În pofida încercării de a cuprinde un material lexical cât mai amplu, CRLU are goluri: nu toate familiile lexicale se regăsesc reprezentate în formula lor completă, *e. g.*: din seria **Bag**, **Băgăciune**, **Băgăminte**, **Băgământ**, **Băgare**, **Băgat**, **Băgătură** lipsesc familiarele *băgăcios*, *băgăreț*; din seria **Bănuială**, **Bănuiesc**, **Bănuință**, **Bănuime**, **Bănuire**, **Bănuitură** lipsesc *bănuielnic*, *bănuitor* etc.; ca o curiozitate, însă, în cadrul acestor serii, Crișan înregistrează cu consecvență perechea de derivate în *–minte* și *–mânt*, pe care pare să le amplaseze într-o relație de opoziție (fem. *vs.* n.), e. g.: **Adâncăminte** și **Adâncământ**, **Ajunăminte** și **Ajunământ** etc.

(2) Derivatele unui cuvânt sunt tratate, atunci când ordinea alfabetică nu permite definirea lor într-un articol unic, prin trimitere la o variantă de bază, ceea ce presupune ca toate situațiile de acest tip să fie tratate identic, *e. g.*: dacă DER_1-*ciune*, DER_1-*ime*, DER_1-*mânt*, DER_1-*minte* etc. trimit la DER_1-(*e*)*ală*, atunci și DER_2-*ciune* ar trebui să trimită la DER_2-(*e*)*ală*. Crișan arată o preferință constantă pentru sufixul -(*e*)*ală* la derivatelor verbelor de conj. IV, *e. g.*: **Acoperime**, **Acoperire**, **Acoperit** și **Acoperitură** trimit la **Acopereală**, situația se reia pentru **Bălăcărime**, **Bălăcărire**, **Bălăcărit**, **Bălăcăritură**, care trimit la **Bălăcăreală**. Pentru derivatele verbelor de conj. I, II îl preferă pe *-ciune*,: **Lăcrimăciune**, la care trimit **Lăcrimare**, **Lăcrimat**, **Lăcrimătură**, **Cântăciune**, la care trimit **Cântăminte, Cântământ** și **Cântare** sau **Tăcăciune**, la care trimit **Tăcere** și **Tăcut**. Pentru verbele de conj. III, procese derivative similare sunt rare: **Merge** și **Spune** sunt acompaniate numai de infinitivele lungi nominalizate. Tabloul acestor tratamente nu este lipsit de (rare) inconsecvențe: **Mâncăciune** trimite la **Mâncăminte**. În cadrul acestor serii însă, *acoperime* și *bălăcărime*, *cântăminte* și *cântământ*, la fel ca

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

tăcăciune, sunt puțin probabile și dificil de susținut (mai mult chiar, specializarea semantică a derivatelor în *-ime* pare instabilă, cf. **Acărime** = atelier de făcut ace), în vreme ce din seria derivatelor lui *lăcrima*, cel mai natural deverbal este *lăcrimare*, urmat de *lăcrimat*, în vreme ce *lăcrimăciune* și *lăcrimătură* par forțate.

(b) Forma titlului este puțin elaborată. Trăsătura cea mai caracteristică este absența indicațiilor gramaticale înregistrate consecvent, pe care o are în comun cu alte dicționare ale vremii. Sunt date sporadic indicații de clasă morfologică numai la părțile non-flexionare: *e.g.*: **Bagsamă**, **Răpede** etc., pentru care se indică „*adv.*”, dar pentru **Departe** nu se indică nimic; prepozițiile și conjuncțiile sunt, în general, lipsite de orice fel de indicație, *e.g.*: **La**, cu puține excepții, *e.g.*: **Până** clasificat, eronat, drept „*adv.*” sau **În** pentru care se indică „*praepositio*”. Clasele flexionare sunt indicate implicit; dintre acestea, verbele sunt cel mai consecvent date cu forma de indicativ, prezent, pers. I, activ, urmată de terminația pentru infinitivul lung, *e.g.*: **Adap**, **-are**, **Motroșesc**, **-ire**; dintre adjective, sunt indicate consecvent cu opoziția de gen cele care în norma actuală au trei sau patru terminații, *e.g.*: **Lung**, **-ă**; **Muced**, **-ă**. Celelalte adjective au indicația *c*. „communis”, e.g.: **Limpede**, **Verde**. La substantive, sunt lipsite de indicație derivatele, *e.g.*: **Acreală**, **Acrime** etc. urmate direct de echivalentele lor latine. La non-derivate este comună indicația implicită, prin opoziția de număr, *e.g.*: **Muc**, **-i**, **Pisică**, **-e**. Masculinele și femininele pentru care distincția de formă nu este suficient de specifică pot fi urmate de indicație de gen explicită, *e.g.*: **Verme**, **-i**, *m*., însă **Șearpe**, **-i** este consemnat fără niciuna. Neutrele sunt însoțite (cu unele excepții) de indicația *c*. „communis”; pentru se indică des și pluralul (în *-e*, *-uri* sau ambele); printre neutre sunt consemnate unele curiozități, *e.g.*: **Mac**, -<u>**ri**, *c*. sau **Tulipanu**, -<u>**ri**, *c.*

La fel ca în alte dicționare (DRLU) de la începutul secolului, organizarea informației la nivelul lemarului este complicată în *Cuvântarul* lui Crișan de apariția sporadică a unor indicații de diferite tipologii, delimitate riguros prin paranteze. Unele sunt de natură etimologică, cu indicarea etimonului *e.g.*: **Balț**, pentru care se dă (*Ital.* balza), **Larmă**, pentru care se dă (*quasi* la arma), sau fără indicarea directă a etimonului, *e.g.*: **Pece** [= pecie], pentru care se dă simplu (*Ital.*), sau **Pâră**, pentru care se dă (*Hung.*). Altele indică variante fonetice sau lexicale, *e.g.*: **Lăcuiesc** (și vocile imediat următoare) pentru care se dă (*quasi* locuiesc), sau **Lactele-câinelui**, pentru care se consemnează (*at melius* lacte câinesc) [= sau mai bine *lacte-câinesc*]. Uneori sunt date indicații de uz, *e. g.*: **Brâglă** (*magis pluralis est in usu*) [= se folosește mai cu seamă pluralul].

(ii) Structura simplă și liniară a articolelor și întinderea lor limitată explică trăsătura enunțată mai sus și, în egală măsură, se corelează cu o particularitate care definește lemarul CRLU: acolo unde în alte dicționare contemporane redactorii tind înspre sincretismul titlurilor, cu riscul de a lematiza cuvinte diferite sub aceeași intrare (**A**, **Ai** în LB), Crișan creează câte o intrare distinctă pentru fiecare sens mai consistent al unui cuvânt. Așa se face că **Minciună** e înregistrat de două ori, o dată cu sensul obișnuit, de neadevăr, și separat cu cel de pătlagină, în vreme ce în cazul lui **Bag**, pentru care autorul operează o primă distincție de natură gramaticală

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

(absolut/pronominal), forma pronominală este înregistrată de 5 ori, ca voci separate, după semantismul contextual, specificat prin compliniri: **Mă bag păstor** sau **slugă** = mă angajez, **Mă bag pe cineva** = atac, agresez, **Mă bag în casă** = intru, **Mă bag în** (ceva) = mă insinuez și **Îmi bag capul** = mă oblig prin contract, mă împrumut, iar valorile lui *a* sunt lematizate ca 13 titluri distincte.

(iii) Privită prin prisma opoziției de complexitate tipologică între informația din titlu și cea din articol, titlul ales, anume *Cuvântar*, nu este întâmplător, întrucât Crișan dovedește o atenție deosebită pe care o acordă conceptului de *cuvânt* privit ca entitate, în defavoarea descrierii sale după semantism și tipuri de selectivitate. Nu ar fi, așadar, întru totul hazardată afirmația că principala funcție a CRLU este aceea de a fi un inventar de cuvinte și că, astfel, dintre cele două dimensiuni textuale ale unei lucrări lexicografice – cea verticală (de suprafață), care urmărește secvența titlurilor, respectiv cea orizontală (de adâncime), care urmărește informația din cadrul fiecărui articol în parte – el dă precădere celei verticale. Așa se facă că autorul pare să aplice în alegerea materialului lexical distincția dintre cuvinte „ale limbii" și cuvinte cu natură enciclopedică. Astfel, acolo unde în LB există intrări precum **Abrud**, **Adormirea Sântămăriei** etc., iar în DRLU **Absalom**, **Bachus**, **Bala de la Theban** (Sfinxul de la Ghiseh) etc., criteriile de selecție a materialului lexical în CLRU par să excludă atare tipologie; face figură aparte **Târnava**, care încheie litera *T*.

B. 3. Articole

Crișan preferă pentru corpul articolelor o formă simplă și scurtă, care urmărește secvența de (LAT) + (HU) ce traduce întocmai titlul, prin echivalare lexem la lexem. Datorită opțiunii de a separa specializările semantice ca voci individuale, arborațiile semantice *sub voce* sunt deosebit de rare; în atare situație, sensurile sunt numerotate cu arabe, *e.g.*: **Baie**, pentru care echivalentele sensurilor de „mină" și cel de „scăldătoare" sunt numerotate cu 1, respectiv 2. Motivația tratamentului diferit de cel alocat lui **Minciună** stă în aplicarea cu consecvență a unui unic principiu, cel semantic: dacă *minciună* = neadevăr și *minciună* = pătlagină au desemnate suficient de diferite pentru a fi separate, *baia* = scăldătoare și *baia* = mină au în comun faptul că în exploatările de minerale, acestea erau de obicei purificate *in situ* prin spălare în bazine special amenajate. În această privință, CRLU se distinge de restul tradiției lexicografice românești, care urmărește suprapunerea criteriului semantic peste cel etimologic: în cazul *baie* avem o pereche de omonime, pe baza etimoanelor diferite: „mină" din magh. *bánya*, în vreme ce „scăldătoare" este din lat. *balneum*, în vreme ce *minciună* este o unică unitate lexicală polisemantică. Informația lexicală *sub voce* este ceva mai întinsă în situațiile (rare) în care titlul românesc nu are un corespondent lexical în latină și în maghiară, *e. g.*: **Băbiță**, unde în locul echivalenței lexematice Crișan se vede nevoit să definească descriind succint cauzele și tratamentul afecțiunii (cf. *infra*, nota 22).

Fac excepție de la structurarea liniară articolele dedicate care intră în categoria clasică a instrumentelor gramaticale; în acest caz sunt consemnate exemple care

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

precizează, pentru sensul dat, posibilitățile combinatorii ale unității lexicale și tipurile de context în care sunt folosite, *e.g.*: **Ba**, unde se precizează prin exemplificare că este utilizat ca profrază: *– fost-ai? – ba!*

B. 4. Indicațiile de sursă

Unul dintre aspectele care particularizează *Cuvântarul* este indicarea explicită a surselor sale, chiar dacă, în absența unei bibliografii a dicționarului, acestea sunt adesea „enigmatice" (Blédy 1960b, p. 80). Discutate riguros de filologul clujean, izvoarele lucrării se împart în două categorii: implicite (alte lucrări de natură lexicografică), respectiv indicate explicit. Topologia variabilă a acestora din urmă, marcate prin amplasarea în paranteze rotunde, denotă un stadiu încă în formare al lexicografiei românești: ele sunt prezente atât (i) în titlu, cât și (ii) în corpul articolului, la rândul lor împărțite în (a) la sfârșitul secvenței LAT + HU, pentru întreaga voce, (b) după segmentul LAT și (c) în rarele ocazii ale ramificațiilor secundare, unde se înregistrează combinații lexicale particulare, de obicei la segmentul de text în română. (i) Sunt exemple de indicație a sursei în titlu vocile **Întețesc**, unde se consemnează: „**Întețesc, -ire** (M. D.). *Urgeo, cogo, subigo*. Kénszeritem", sau **Op**, pentru care avem: „**Op, -e** (Cod. M. S. Balaccianus). *Opus, necessitas*. Szükség". (ii.a) Amplasarea la finalul articolului pare să privească întreaga voce la **Ariete**, pentru care se consemnează: „**Ariete, -i**. *Aries.* Kos, faltörő kos. (Klein et Sinkai)[4]". (ii.b) Sunt mai numeroase indicațiile pentru termeni sau sintagme din segmentul de text în latină, *e.g.*: „**Cald, -ă**. *Caldus* (Horat.), *calidus*. Meleg", unde se indică proveniența formei poetice, cu apocopă. (iii.a) Întrucât Crișan evită să se abată de la linearitatea articolelor, *Cuvântarul* înregistrează puține exemple de combinații lexicale particularizante sau de selecții preferențiale; dintre acestea, pentru unele se indică uneori sursa, ca în cazul lui **Ambe**, unde după echivalarea în latină și în maghiară a titlului se continuă cu „**Ambe părțile** (C. Miron) = *Ambo partes*. Mind a két rész". Se numără printre sursele menționate explicit: (a) indicate după autor, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* de Samuil Micu și Gheorghe Șincai (Klein et Sinkai sau K. et S.), *Letopisețul Țării Moldovei* de Miron Costin (C. Miron sau C. M.), (b) prin siglarea titlului, *Cronica Bălăcenilor* (Cod. M. S. Balaccianus, Cod. Balac. sau Balac.) și *Gramatica germano-română* a medicului oculist Ioan Piuariu-Molnar (M. D. sau D. M.). Mai dificilă este identificarea izvoarelor lexicografice ale lucrării. Dacă pentru numele de plante Géza Blédy (1960b, p. 87–90) demonstrează filiația acestora la primă listă de nume românești de plante, *Nomina vegetabilium* a lui Jozsef Benkő, configurarea materialului lexical din *Cuvântar*

[4] În manuscris indicația este tăiată cu creionul, probabil de revizorul materialului de la Tipografia Universității Regale.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

face greu de stabilit o filiație directă cu alte lucrări lexicografice. Géza Blédy (1960b, p. 90–92) sugerează două mai însemnate: tezaurul latino-german al lui Johann Philipp von Carrach (ThLG) și dicționarul latin–maghiar al lui Ferenc Páriz-Pápai, cel mai probabil în redacția lui Péter Bod (PPB), care a fost tipărită de mai multe ori la Sibiu, între 1767 și 1801, și care este și indicat explicit de Crișan prin sigla P. P. Lectura materialului din *Cuvântar* arată însă un material lexical filtrat, în care autorul a utilizat izvoarele lexicografice avute la îndemână prin reconfigurarea „mozaicată" a informației; *e.g.*: vocea **Brici**, unde Crișan notează: „**Brici, -ri**, *c. Novacula, culter tonsorius* (Cic.), beretva", poate fi condusă în patru locuri diferite din cele două surse menționate, astfel:

ThLG	PPB
Culter: *culter tonsorius*, ein Scheermesser (Cic.)	**Culter**: *culter tonsorius* = beretva kés
Novacula: ein Scheermesser (Cic., Liv.)	**Novacula**: beretva.

Observăm că autorul preia în diagonală indicația (Cic.) de la vocea **Culter** din ThLG, pentru că omite să noteze și pe (Liv.) de la vocea **Novacula** din același dicționar, în vreme ce din PPB preia pe *beretva* de la vocea **Novacula**, întrucât e puțin probabil să se fi abătut de la echivalența consemnată de Páriz-Pápai sub vocea **Culter**.

*

Soarta *Cuvântarului* lui Ștefan Crișan a vrut ca acesta să iasă din circuitul lexicografic înainte încă de a fi publicat, datorită intervenției nefavorabile a lui Samuil Micu, în perioada când era cenzor la Buda, într-un referat din 3 decembrie 1804 (Blédy 1960a, p. 73–74). Este adevărat, după cum nota recenzorul budan, că o parte dintre etimologiile propuse nu se susțin (vezi **Mintenaș**, pentru care se indică *Gall.* = termen francez), iar strădania de a îmbogăți vocabularul a dus la o abundență de termeni ne-necesari și puțin firești în română. Privit însă dintr-o perspectivă tehnică, dicționarul se apropie de simplitatea aparentă cu care ne-au obișnuit dicționarele moderne. Ea trădează modernitatea concepției lexicografice. Regăsim în textul manuscrisului câteva dintre liniile directoare ale lexicografiei contemporane: neincluderea cuvintelor de natură enciclopedică, organizarea materialului lexical după criterii strict semasiologice, înregistrarea familiilor lexicale, trimiterile la o variantă de bază etc. Din perspectiva materialului lexical pe care îl documentează, *Cuvântarul* reflectă frământările ce întrețes identitatea românei în fazele premergătoare stabilirii unei varietăți canonice: își află locul în CRLU,

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

deopotrivă, cuvinte și forme regionale, precum *bădiuc*, *bâcâi*, *bâie*, *marhă*, *pecerli* etc., și neologisme pentru epocă, precum *imputa*, *odora* etc.

Este scopul acestei teze să readucă *Cuvântarul* în repertoriul surselor textuale accesibile pentru cercetătorul secolului XXI și astfel să facă recuperabil materialul lexical pe care îl cuprinde, pregătindu-l pentru integrarea în dicționarele moderne.

Transcriere selectivă

A

A. *Prima littera* ▪ első betű[5].

A *pronunciatur* **1**. *absque ullo accentu, ut* à *Ruthenicum aut* a *Britannicum in* Pall. **2**. *Accentu gravis* (`) *et acuto* (´) *item initio vocum, sicut apud Latinos*. **3**. *Circumflexo* (˜) *vero, ut* â *Ruthenicum* ▪ Az *a* betűt akcentus nélkül olvasd mint az orosz à. **2**. Gravissál, acutussál és nem hűlőmben a szólnak az elején mint a Deákoknál. **3**. Circumflexussál pedig mint az orosz â -t.

A *ponitur ad quaestionem* **a cui** = *cuius?* ▪ Az A tétetik erre a kérdésre **a cui** = kié? ◊ *Ut* **a nostru, a vostru, a meu, a tău** = a miénk, a tiétek, az enyéim, a tiéd.

A. *Articulus generis foeminini, ut apud Italos et Gallos* „la", *item Germanos* „die" ▪ a foeminini genusnak az artikulusa.

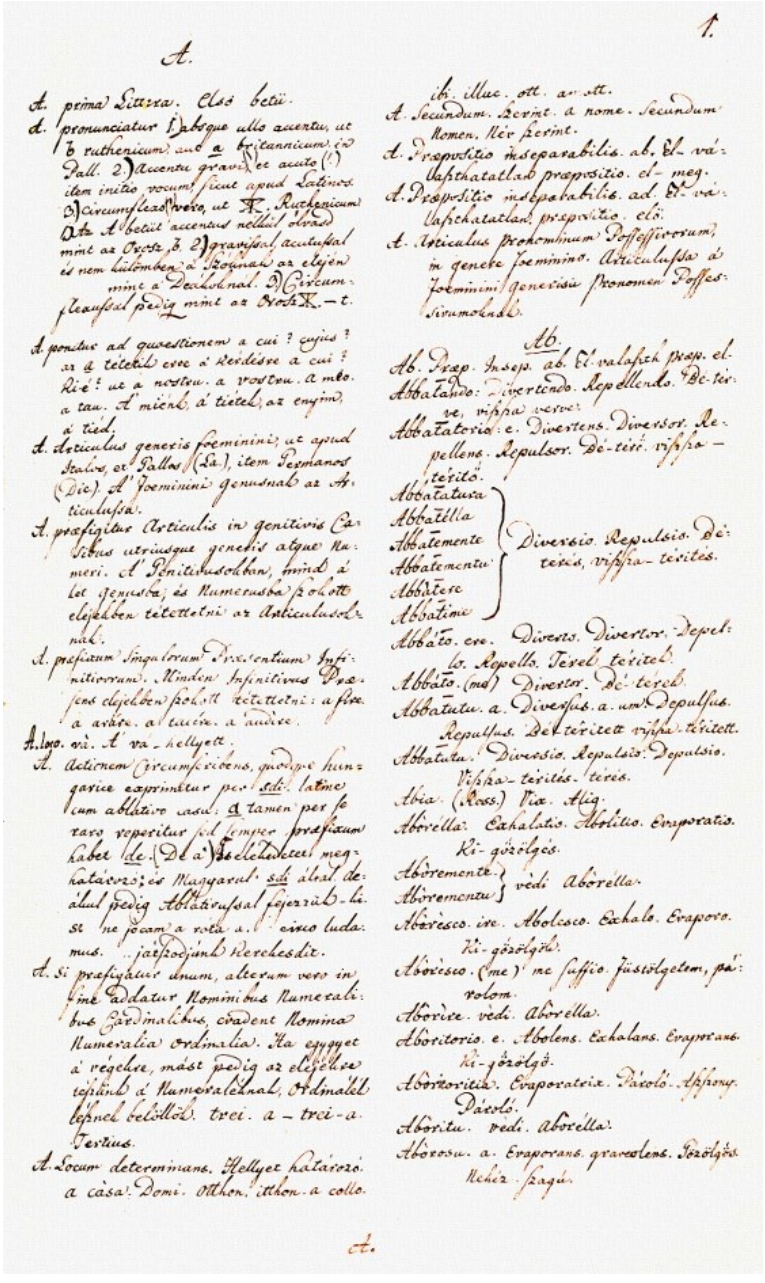
A *praefigitur articulis in Genitivis casibus utriusque generis atque numeri* ▪ a genitivusokban, mind a két genusba és numerusba szokott eléjekben szokott tétettetni ♦ **A fire, a arare, a tăcere, a auzire**[6].

A *loco* **va** ▪ **A va**-helyett.

[5] Crișan alege să separe valorile lui *a* în leme separate după un amestec de criterii funcționale și de sens. Acest tip de tratament face dovada faptului că lexicografia românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea încă nu atinsese maturitatea: criteriile de admitere și de separare a cuvintelor într-o lucrare lexicografică sunt în mare măsură arbitrare, însă ele trebuie să respecte un principiu universal valabil al unității; așa se face că, și în cazul limbilor structural similare, listele de cuvinte-titlu în diferitele tradiții lexicografice diferă. *E.g.*: dacă în lexicografia română criteriul principal al lematizării este unitatea etimologică, *i.e.* unui etimon îi corespunde o unică intrare, în lucrările franțuzești vocile sunt separate după criterii funcțional/pragmatice; astfel, acolo unde în dicționarele academice franceze există patru intrări separate: **Faire**[1] – verb tranzitiv, **Faire**[2] – verb pronominal, **Faire**[3] – verb auxiliar și **Faire**[4] – verb substitutiv, în tradiția lexicografică românească toată informația corespunzătoare repartizării de mai sus se află sub un singur titlu, **Face**, în virtutea faptului că, indiferent de valorile verbului, toate conduc la același etimon latin. Pentru vocile **A** de aici nu se poate indica un criteriu unic: unele par separate etimologic – *a* pentru *va*, altele după criterii gramaticale: *-a* din terminația numeralelor ordinale, iar altele sunt de-a dreptul nelexicale: intrarea a doua, care indică pronunțările grafemului.

[6] Exemplul nu corespunde definiției: „se pune înaintea articolului genitival la orice gen și număr"; aici Crișan pare să adune sub aceeași lemă valori desemantizate ale lui *a*, consemnând șirul de exemple în română pe care nu a mai apucat să le explice în definiție.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)



Cuvântariu românesc–lătinesc–unguresc (facsimil, p. 1).

A. *Actionem circumscribens, quodque Hungarice exprimitur per* -(s)di, *latine cum ablativo casu*. *A tamen per se raro reperitur, sed semper praefixum habet* **de**: **de a** ▪

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

Cselekedetet határozó és magyarul -(*s*)*di* által deákul pedig ablativussál fejezz ük-ki. ◊ **Să ne jucăm a roata** = *circo ludamus* ▪ játszódjunk kerekesdit.

A. *Si praefigatur unum, alterum vero in fine addatur nominibus numeralibus cardinalibus, evadent nomina numeralia ordinalia* ▪ ha egyet a végekre mást pedig az eléjekre teszünk a numeraléknak, ordinálek lesznek belőllök ◊ **Trei – a trei-a** = *tertius*.

A. *Locum determinans* ▪ helyet határozó ◊ **A-casă** = *domi* ▪ otthon, itthon. ◊ **A-colo** = *ibi, illuc* ▪ ott, amott[7].

A. *Secundum* ▪ szerint. ◊ **A-nume** = *secundum nomen* ▪ név szerint[8].

A. *Praepositio inseparabilis*[9] ab ▪ elválaszthatatlan praepositio *el-*, *meg-*[10].

A. *Praepositio inseparabilis* ad ▪ elválaszthatatlan praepositio *elő*.

A. *Articulus pronominum possessivorum in genere foeminino* ▪ artikulussá a foeminini generisű pronomen posszeszivumoknak.

AB

AB. *Praepositio inseparabilis* ab ▪ elválaszthatatlan praepositio *el*.

ABBATANDO. ABĂTÂND. *Divertendo, repellendo* ▪ betérve, vissza térve.

ABBATATORIO, **-E**. ABĂTĂTORIU. *Divertens, diversor, repellens, repulsor* ▪ betérő, visszatérítő.

---

[7] Crișan lematizează după criteriul încadrării într-un adverb cu valoare locativă, însă tratamentul vocii nu corespunde realității: *acasă* este format pe teren românesc, prin compunere din *a*, prep. + *casă*, subst., în vreme ce *acolo* nu poate fi explicat decât ca format în latină **ad* + *eccum* + *illum* și moștenit ca atare în română. Confuzia lui Crișan se datorează faptului că *a* prepoziție în română este moștenit din lat. *ad*, însă nivelele de stratificare lexicală în cele două cazuri sunt diferite. Mai mult, etimologia lui *acolo* este incertă: dicționarele indică lat. **eccum-illum*, cu deschiderea lui *ĕ-* scurt latin inițial la *a-*, ca în *arici* < lat. *ĕricium*, însă ipoteza este discutabilă, întrucât este contrazisă de un număr însemnat de contraexemple, în care vocala latină diftonghează în română la *ia-/ie-*: *iapă* < lat. *ĕqua*, *iaderă*/*iederă* < lat. (*h*)*ĕdera* etc.

[8] În realitate, *anume* este format, la fel ca *acasă*, pe teren românesc, prin compunere din *a*, prep. + *nume*, subst.

[9] Conceptul de „prepoziție inseparabilă” este un concept străin gramaticii latine și a limbilor romanice, unde structura limbilor distinge net între prepoziții și prefixe/prefixoide. Formularea lasă să se întrevadă un model gramatical german, în care (a) terminologia epocii nu distingea cu consecvență între modernul *Präfix* și *Präposition* și (b) prefixele verbale se împart în două categorii: *trennbare* „separabile” (*auf-*, *zu-* etc.) și *untrennbare* „inseparabile” (*ver-*, *be-* etc.), după comportamentul lor specific: cele separabile sunt în egală măsură prepoziții și se separă de rădăcina verbală, prin tmeză, în flexiune: *e. g.*: separabil – ***zu*stehen** „a (i) se cuveni: *dieser Lohn* **steht** *mir* ***zu*** „mi se cuvine plata asta” *vs* inseparabil – ***ver*stehen** „a înțelege”: *ich* ***ver*stehe** *diese Regel nicht* „nu înțeleg regula asta”.

[10] Prepoziția latină *a*/*ab* nu se regăsește ca atare în română: vocea trebuie citită în contextul epocii, în care (1) stadiile de trecere de la latină la română nu erau foarte net delimitate – lingviștii operau cu conceptul unui continuum neîntrerupt între latină și română – și (2) se credea că prepoziția *a* ar fi fost moștenită în română ca prefixoid (cf. și nota anterioară), *e. g.*: în LB, *s. v.* **Amuț** se dă următoarea indicație etimologică „a Lat. *a* et *mutio*”, sau *s. v.* **Asurzesc** se indică „a Lat. *absurdesco*”. Observația se aplică, în egală măsură vocii **Ab** de mai jos.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

ABBATATURA. ABĂTĂTURĂ; **ABBATELA**. ABĂTEALĂ; **ABBATAMENTE**. ABĂTĂMINTE; **ABBATEMENTU**. ABĂTĂMÂNT; **ABBATERE**. ABATERE; **ABBATIME**. ABĂȚIME[11]. *Diversio, repulsio* ▪ betérés, visszatérítés.

ABBATO, **-ERE**. ABAT, -ERE. *Diverto, divertor, depello, repello* ▪ térek, térítek.

ABBATO (**me**). MĂ ABAT[12]. *Divertor* ▪ betérek.

ABBATUTU, **-A**. ABĂTUT. *Diversus, -a, -um, depulsus, repulsus* ▪ betérített, visszatérített.

ABBATUTU. ABĂTUT. *Diversio, repulsio, depulsio* ▪ visszatérítés, visszatérés[13].

ABIA (*Ross*.)[14]. *Vix* ▪ alig.

ABORELLA. ABOREALĂ. *Exhalatio, abolitio, evaporatio* ▪ kigőzölgés.

ABOREMENTE. ABORĂMINTE; **ABOREMENTU**. ABORĂMÂNT. Vezi **Aborella**.

ABORESCO, **-IRE**. ABORESC, -IRE. *Abolesco, exhalo, evaporo* ▪ kigőzölgők.

ABORESCO (**me**). MĂ ABORESC. *Me suffio* ▪ füstölgetem, páralom[15].

ABORIRE. ABURIRE. Vezi **Aborella**.

ABORITORIO, **-E**. ABORITORIU. *Abolens, exhalans, evaporans* ▪ kigőzölgő.

ABORITORITIA. ABORITORIȚĂ. *Evaporatrix* ▪ páraló-asszony, páraló[16].

ABORITU. ABORIT. Vezi **Aborella**.

ABOROSU, **-A**. ABOROS. *Evaporans, graveolens* ▪ gőzölgős, nehézszagú.

ABORU, **-I**. ABOR. *Halitus, vapor, spiritus, flatus* ▪ lélegzet, gőz.

---

[11] Lipsa unei concepții lexicografice bine definite reiese din inconsecvențele tehnice cu care debutează dicționarul lui Crișan: dacă imediat mai sus autorul separă valorile lui *a* pe intrări separate după criterii mixte și înregistrează ca leme distincte două variante ale unui prefixoid inexistent în română, **A**, respectiv **Ab**, din prep. lat. *a*/*ab*, înregistrează ca lemă unică toate tipurile de derivat nominal de la *abate*, probabil sub influența dicționarelor nemțești organizate pe cuiburi lexicale.

[12] De regulă, nu însă fără unele abateri de la consecvență, Crișan separă în voci separate utilizările pronominale ale verbelor.

[13] Separarea participiului nominalizat de adjectivul corespunzător în leme separate coincide cu principiile lexicografice moderne, unde procedeul de lexicalizare diferit este asimilat cu un etimon diferit.

[14] Indicația este asociată mai ales cu cuvinte de origine slavă, ar putea fi interpretată ca *Russice* [= rusește], însă aici este dificil de explicat, etimonul lui *abia* este latin: *ad vix*.

[15] Vocea prilejuiește observații cu caracter enciclopedic: la confruntarea cu echivalentul latin al vocii rezultă că semnificatul ei cel mai probabil este „mă parfumez”; reconstituirea sensului este dificilă fără a recurge la informații extralingvistice: parfumurile în flacoane cu pulverizator erau destinate unor tonuri discrete și nu se aplicau direct pe piele (notele forte de parfum se aplicau sub formă de pomadă sau de picături); ceea ce constituia baza unui parfum personal se pulveriza în aer sub forma unui norișor de vapori în care elegantele/eleganții vremii își petreceau câteva secunde.

[16] Voce cu desemnat dificil de identificat: pare să fie o creație analogică a lui Crișan: termenul latin este perfect format, însă nu are atestări reale, echivalentul maghiar poate fi interpretat drept „femeie care distilează” sau, în egală măsură „femeie care lucrează cu aburi”, în vreme ce titlul românesc pare să indice un nume de meserie. În absența altor atestări, circulația reală a cuvântului pare puțin probabilă.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

AC

ACAÇIA, **-E**. ACAȚĂ. *Acacia* ▪ akácfa[17].

ACARIA, **-I**. ACĂRIE. *Acuum officina* ▪ tőcsináló[18] műhely.

ACARIME. ACĂRIME.[19] *Opificium acuum* ▪ tőcsinálás.

ACARIO, **-TIA**. ACARIU, ACĂRIȚĂ. *Acicularius* ▪ tőcsináló.

A CASA. ACASĂ. *Domi* ▪ itthon, otthon.

ACATHISTU. ACATIST. *Diarium, breviarium* ▪ könyörgéses-könyv.

ACATIACIONE. ACĂȚĂCIUNE[20]. *Suspensio, adhaesio* ▪ akasztás, ragasztás. […]

ACRU, **-A**. *Acer*, *-is*, *-e* ▪ savanyú, csípős.

ACU. AC. *Acus, -us* ▪ tő. […]

B

B. *Littera secunda, pronunciatur sicut apud Latinos et Hungaros* ▪ a *B* második betű, kimondattatik valamint a deákoknál és magyaroknál.

BA. *Haud, minime, non*. *Respondemus hac negatione negando ad quaestiones nobis prolatas nollendo rursus quaestiones ipsas repetere.* ◊ *E. g.*: **fost-ai** = *fuisti?* – **ba** = *non fui et non* (**n-am fost**)[21] ▪ ezen tagadóval tagadólag felelünk az elnökben tett kérdésekre, nem akarván ezeket újra egészen előmondani, p. o.: **fost-ai** = voltál? – **ba** = nem voltám és nem így (**n-am fost**).

BABA, **-E**. BABĂ. *Anus, vetula*; *item apud Silvanos mater* ▪ vénasszony, vén-satrantyú, kofa[22]; a szilágyiaknál anya.

---

[17] Probabil voce de tip enciclopedic: cuvântul apare frecvent în dicționarele epocii, însă din pricina exotismului: *acățul* nu se referă la speciile genului *Acacia*, care populează regiunile subdeșertice ala Africii și bazinului mediteranean, ci specia *Robinia pseudoacacia*, de origine americană, introdusă masiv în Europa sfârșitului de secol al XVIII-lea pentru a preveni deșertificarea la scară masivă a continentului datorită deforestării și exploatării agricole extensive.

[18] Spre deosebire de alte texte de dicționar transcrise aici, Crișan nu oscilează între cele două forme circulante în epocă pentru „ac” în maghiară: *tő*, omonim cu cuvântul pentru „rădăcină”, respectiv *tű*.

[19] Pare neobișnuită valoarea sufixului; aici este agentiv: derivatul nu desemnează o „mulțime de ace”, ci „făcutul acelor/ocupația de a fabrica ace”.

[20] Derivatele în *–ciune* apar recurent în dicționarele Școlii Ardelene în locul mai obișnuitelor infinitive nominalizate: confruntarea cu materialul lexical din atlasele lingvistice arată că e puțin probabil ca procedeul să fie o caracteristică cu înaltă frecvență a graiurilor transilvănene; e mai probabil ca acestea să fie reconstrucții etimologizante după derivatele latine în *-tionem*.

[21] Structura materialului lexical *sub voce* este dublată în segmentul de text în latină, unde sunt inserate și traducerile în maghiară ale exemplelor reluate mai jos, la locul potrivit din segmentul de text în maghiară, astfel: *e. g.*: **fost-ai** = *fuisti* ▪ voltál? – **ba** = *non fui et non* (n-am fost) ▪ nem!

[22] Cuvântul maghiar este etimonul regionalului *cofă* „precupeață, zarzavagioaică”, iar figurat „femeie bârfitoare”; acesta, probabil prin derivatul verbal al acestuia, *a cofări*, a fost apropiat prin etimologie populară sau simplă convergență de *cofăriță*, derivat al lui *cofă* „doniță”, de origine sud-slavă. Confuzia se observă și aici, unde Crișan consemnează pentru **Cofă**, sensul de vas, iar pentru **Cofăriță**, doar pe cel de „precupeață, vânzătoare de fructe”, în vreme ce îl echivalează pe **Cofăreală** cu „bârfă”.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

BABANCA, **-E**. BABANCĂ; **BABONCA**. BĂBOANCĂ; **BABATHIA**, **-I**. BĂBĂTIE. *Anus decrepita* ▪ igen vén asszony.

BABII, *pl. f.* BĂBII. *Res nihili, anilitas* ▪ vén-kofaság.

BABIRU, **-CI** *et* **-E**. *c*[23].

BABITIA, **-E**. BĂBIȚĂ. *Genus morbi* (*fascinatio*) *quod Valache incantationibus curare satagunt aegroti vel patientis collum, manus atque pedes vinclis laneis colligunt, neque ea inde prius demuntur, quam corrosa per se deciderent* ▪ betegség neme (igézés) melyet az Oláhnék boszorkánysággal kívánnak meggyógyítani, a betegnek nyakát, kezeit, lábait pórászokkal megkötik és azokat le sem is veszik, míg csak magoktól le nem hullának[24].

BACCAESCO, **-IRE**. BĂCĂIESC. *Subo* ▪ kanozok, bagzok, bakzok.

BACIU, **-I**. *Frater maior natu* ▪ bátya.

BACIU, **-I**. *Tyropaeus* ▪ bács[25].

BADE. Vezi **Baciu**.

BADEIOCU. BADIUC; **BADEISORU**. BĂDIȘOR, *dim. Fratellus maior natu* ▪ bácsi.

BAGACIONE. BĂGĂCIUNE; **BAGAMENTE**. BĂGĂMINTE; **BAGAMENTU**. BĂGĂMÂNT; **BAGARE**. BĂGARE; **BAGATU**. BĂGAT; **BAGATURA**. BĂGĂTURĂ. *Immissio, iniectio* ▪ beledugás, beleeresztés, valamiben való toldalék, mint ingben mentében.

BAGO, **-ARE**. BAG. *Immitto, infero, ingero, inicio* ▪ beledugom.

BAGO DE SOMMA. BAG DE SEAMĂ. *Observo, video, attendo, ausculto, animadverto, observatorem assisto* ▪ hajtókra, számba veszem.

BAGO (**me**). MĂ BAG. ~ **păstoriu, slugă**[26] *etc*. *Munus, officium aut servitium aliquod suscipio* ▪ beállok, beszegődöm.

BAGO (**me**). MĂ BAG. ~ **pe cineva**[27]**.** *Adorior* ▪ rátámadok, rohanok.

BAGO (**me**). MĂ BAG. ~ **în casă**, *etc*. *Ingredior, intro* ▪ bemegyek.

BAGO (**me**). MĂ BAG. ~ **în**. *Irrepo* ▪ becsúszok, belemászok, -búvok.

BAGO (**mi**). ÎMI BAG. ~ **capul, bonul** *etc*. *Aes alienum contraho, me obligo* ▪ adósságban verem magamat, lekötelezem magamat.

---

[23] Probabil *babirusă*; în contextul răspândirii cunoștințelor despre natură în epocă, probabil voce de tip enciclopedic.

[24] Voce de tip enciclopedic: în pofida faptului că lema este un substantiv comun oarecare, deochi sau rău de vrajă, explicațiile de *sub voce* sunt descrieri de tip enciclopedic: ele consemnează ansamblul de credințe populare implicat în vindecarea afecțiunii: „tip de boală (deochi) pe care românii se străduiesc să o vindece cu descântece așa: leagă gâtul, mâinile și picioarele beteagului sau suferindului cu funișoare din lână, iar acestea nu se dau jos până ce nu se rod ele de la sine”.

[25] Cuvântul pentru „oier, brânzar” are circulație doar în limba maghiară vorbită în Ardeal.

[26] În dicționarele moderne, specificațiile sintagmatice stau *sub voce*, în corpul articolului de dicționar; corelarea a trei factori: (1) amplasarea lor în titlu + (2) aranjarea lor sistematică: serie *băga* + compliniri + (3) direcționalitatea specificației dinspre română înspre latină și maghiară (= segmentele de text în latină și în maghiară au un grad de specificitate lexicală mai ridicat decât lema românească) pare să indice faptul că autorul a conceput dicționarul pornind de la o listă de cuvinte românești.

[27] *A se băga pe cineva* cu sensul de „a ataca pe cineva” se întâlnește încă în graiurile din centrul și nordul Transilvaniei.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

BAGSOMMA, *adv*. BAGSAMĂ. *Forte, fortassis, fortasse* ▪ talám.

BAIA. BAIE. **1**. *Fodina* ▪ bánya. **2**. *Balneum* ▪ ferdő[28]. […][29]

BALA, -**E**. BALĂ. *Obscenitas* ▪ trágárság.

BALACARELLA. BĂLĂCĂREALĂ. *Confa-bulatio, garritus* ▪ fecsegés.

BALACARESCO, -**IRE**. BĂLĂCĂRESC. *Garrio, confabulor, effutio, blatero* ▪ fecsegek.

BALACARIME. BĂLĂCĂRIME; **BALACARIRE**. BĂLĂCĂRIRE; **BALACARITU**. BĂLĂCĂRIT; **BALACARITURA**. BĂLĂCĂRITURĂ. Vezi **Balacarella**.

BALAIO, -**E**. BĂLAI. *Subalbidus* ▪ fehéres.

BALAURU, -**I**. BĂLAUR. *Draco, basiliscus* ▪ sárkány, szárnyas kígyó.

BALBORU, -**E**, *c*[30]. BĂLBOR. *Trollius Europaeus* ▪ sárga pünkösd, pünkösdirózsa.

BALBU, -**A**. BÁLB[31]. *Balbus* ▪ selyp.

BALBUTIELLA. BALBULȚEALĂ; **BALBUTIME**. BALBUȚIME. *Haesitantia linguae* ▪ selypesség.

BALBUTIO, -**IRE**. BÂLBUȚ (vb. IV). *Balbutio* ▪ selypegek.

BALBUTIRE. BÂLBUȚIRE; **BALBUTITU**. BÂLBUȚIT; **BALBUTITURA**. BÂLBUȚITURĂ. Vezi **Balbutiella**.

BALBUTO, -**IRE**. BÂLBUT (vb. IV). Vezi **Balbutio**.

BALBUTU, -**A**. BÂLBUT (adj.). Vezi **Balbu**.

BALEGA, -**I**. BALEGĂ. *Stercus, fimum, fimus* ▪ ganéj.

BALEGARIO, -**RI**. BĂLEGARIU. *Sterquilinium* ▪ ganéjdomb.

BALEGAROSU, -**A**. BĂLEGĂROS; **BALEGOSU**. BĂLEGOS. *Stercorosus* ▪ ganéjos.

BALLAMUTU, -**A**. BALAMUT. Vezi **Balbu**[32]**.**

BÂLLIE, -**I**. BÂIE[33]. *Ignis* (*pueriliter*) ▪ tűz.

BALLIERA, -**E**. BAIERĂ; **BALLIERU**, -**RI**. BAIER[34]. *Torques, vinclum* ▪ nyakbavető kötő, szorító örv.

---

[28] Formă regională, fără armonie vocalică; varianta sa *feredő* se regăsește în împrumutul *feredeu*.

[29] Inconsecvență lexicografică: rom. *baie* este, de fapt, două cuvinte separate, omonime, distincția dintre ele este de natură etimologică, „scăldătoarea” fiind cuvântul moștenit din latină, în vreme ce „exploatarea minieră” este un împrumut din maghiară.

[30] (1) Indicație cu sens nesigur, probabil *et commune* „și neutru”, în vederea faptului că substantivul românesc este în mod obișnuit masculin. (2) Numele denumește mai multe specii de plante, specia identificată aici prin echivalarea în latină și în maghiară este *bulbucul de munte*.

[31] Reconstituirea fonetismului este incertă, poate fi și *bâlb*. Observația se aplică și vocii imediat următoare.

[32] Sens creat în română; cuvântul este un împrumut din ucraineanul балamут, unde are sensul primar de „seducător”, de unde „amăgitor, înșelător, uneltitor, clevetitor, flecar”; sensurile de bâlbâit, nătâng cel mai probabil create prin apropiere de alte formațiuni expresive, precum *bădăran*, *bădărău* etc.

[33] Formațiune expresivă din limbajul copiilor, cf. *bâca*, interjecție utilizată și substantivat, care se folosește pentru a indica o lovitură sau căzătură.

[34] Deși intenția lui Crișan de a înregistra maximul de informație lexicală rezultă în consemnarea în același titlu a variantelor morfologice, reconstituirea sa e puțin probabilă să corespundă realității: neutrul *baier* < lat. *baiulus* are pluralul regulat *baiere*, de la care a fost refăcut femininul singular *baieră*,

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

BALLIESU, -**TIA**. BĂIEȘ, -IȚĂ. *Metallicus, metallicus fossor* ▪ bányász.

BALLIESTRU. BĂIESTRU[35]. *Equitatio vehemens, equitatio tolutim* ▪ száguldás, ügetés.

BALLIETU, -**Ă**[36]. BĂIET. *Natus filius, nata filia* ▪ szülöttöm.

BALLIO, -**RI**. BAIU. *Certamen, pugna, occupatio, negotium* ▪ baj, gond, foglalatosság.

BALMOSSU, -**RI**. BALMOȘ. *Polenta caseata* ▪ bálmos.

BALSITIA, -**E**. BALȘIȚĂ[37]. *Canna indica* ▪ rózsanád.

BALTA, -**I**. BALTĂ. *Stagnum* ▪ tócsa, állóvíz, tó.

BALTAGU, -**E**. BALTAG. *Securicula* ▪ balta.

BALTIU (*Ital*. balza)[38]. BALȚ. *Crines in nodum collecti ornamentum capitis*; *torques ornatus colli ex numismatibus constructum, lemniscum, cirrus* ▪ egyben fonthaj jő ékessége, nyakbavető nyak ékessége, mely pénzből készíttetik, pántlika, hajfürt, boglár, függök s.a.t.

BALTOCCU, -**E**. BĂLTOC. Vezi **Balta**.

BANATU. BĂNAT. *Tristitia, dolor* ▪ bánat.

BANU, -**I**. BAN. *Pecunia, numisma, nummus, denarius* ▪ pénz, egy pénz.

BANUELLA. BĂNUIALĂ. *Dolor, poenitentia* ▪ bánás, sajnálás[39].

BANUESCO, -**IRE** (**mi**). (ÎMI) BĂNUIESC. *Poenitet* (*me*) ▪ bánom, sajnálom.

BANUIENTIA. BĂNUINȚĂ; **BANUIME**. BĂNUIME[40]. **BANUIRE**. BĂNUIRE; **BANUITURA**. BĂNUITURĂ. Vezi **Banuella**.

BARABANU, -**I** (*Ross*.). BARABAN.[41] *Bucinator* ▪ kürtölő.

---

al cărui plural poate fi în egală măsură *baieri* și *baiere*; masculinul nu este atestat, reproducând tehnica utilizată de autor, forma corectă a titlului ar fi trebuit să fie **Baieră**, -**e** și –**i** (s. f.); **Baier**, -**e** (s.n.).

[35] Variantă rară și învechită pentru *buiestru*.

[36] Înregistrare rară a lui *băiat* ca substantiv mobil: acolo unde în limba literară distincția de gen are loc prin procese de selecție lexicală – lui *băiat* i se opune *fată* – ,în graiurile din nordul Transilvaniei și nordul Moldovei, atare distincție se actualizează prin procese morfologice, ca aici.

[37] Variantă mai rar întâlnită pentru *belșită*; plantă ornamentală perenă de origine americană; varietatea originală are flori mari, de un roșu aprins, lucru ce explică denumirea regională sub care mai este cunoscută, anume *roșățea*. Este dificil de spus dacă vocea are trăsături enciclopedice: cuvântul este periferic azi în vocabularul românei, în parte și datorită caracterului exotic al plantei desemnate, iar selecția spontană a vorbitorilor de azi este adaptarea numele ei latin.

[38] Deși înrudite, cuvântul italian nu este etimonul termenului românesc; ambele moștenesc pe lat. *balteus* „panglică”; în pofida unei familii lexicale relativ bogate: *bălți*, *bălța*, *bălțat*, *bălțătură*, *îmbălța* etc. difuzate în întreg arealul dacoromânei, cuvântul se mai folosește numai în Transilvania.

[39] Sensul de „părere de rău, regret” consemnat aici este marcat ca învechit în dicționarele mai noi; el este încă activ în graiurile transilvănene de la nordul Mureșului, unde *bănuială* se încadrează într-o familie lexicală activă, selecția spontană pentru „a regreta” fiind *a-și bănui de* sau *după cineva/ceva*, înregistrat imediat mai jos.

[40] Probabil invenție lexicală: existența sa reală în limbă este dificil de probat.

[41] După **Balamut** de mai sus, este ciudată prezența unui alt împrumut ucrainean (барабан): în dicționarele moderne, cuvântul este dat ca rusism, însă prezența lui în dicționarul lui Crișan contrazice atare ipoteză. Echivalarea cu segmentele de text în latină și în maghiară arată că pentru Crișan

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

BARABOLLIO, -**E**. BARABOIU. *Chaerophyllum bulbosum* ▪ baraboly.

BARBA, -**E**/ -**I**. BARBĂ. *Barba* ▪ szakáll.

BARBA A CAPRAEI. BARBA-CAPREI. *Spiraea ulmaria* ▪ réti legyező[42].

BARBA A IMPERATULUI. BARBA-ÎMPĂRATULUI[43]. *Viola tricolor hortensis* ▪ császárszakáll.

BARBA A SAXO-ULUI. BARBA-SASULUI. Vezi **Coda a cavallului**.

BARBATA, -**E**[44]. BĂRBATĂ. *Virago* ▪ férfias-asszony.

BARBATESCE, *adv*. BĂRBĂTEȘTE. *Viriliter, virtuose* ▪ férfiason.

BARBATESCU, -**A**. BĂRBĂTESC. *Virilis* ▪ férfihez-tartozó.

BARBATIME, -**I**. BĂRBĂȚIME. *Viratus* ▪ férfisság[45].

BARBATU, -**A**. BĂRBAT, -Ă. *Vir – virago* ▪ férfi – férfias-asszony. […]

L

<**L**.> *Littera undecima alphabeti, quae ita enunciatur, ut apud Latinos, excepto* LL *duplici ante* I, *quo in casu legitur ut* J *apud Latinos aut* LY *apud Hungaros*. ◊ *E.g.*: **batallie** *lege* bătaie ▪ ezen betű úgy olvastatik nálunk-is mint a deákoknál és magyaroknál, ki vévén a kettős *LL*-t az *I* előtt, a mely esetben mindenkor úgy mondatik ki, mint a magyaroknál az *LY* vagy *J*[46].

L. *Articulus masculini, quod semper nominibus in* -o, -u, -io *desinentibus postponi solet denotatque idem ac* le *apud Gallos vel* der *apud Germanos* ▪ a maskulinumok után tétetni szokott artikulus és annyit teszen mint a magyaroknál az *az* vagy *a*.

L. *Pronomen coniunctivum* ▪ egybe foglaló névmássá. ◊ **Ducu-l** = *duco eum* ▪ viszem őtet. ◊ **L-am omorât** = *eum immolavi* ▪ őtet feláldoztam, megöltem.

---

cuvântul era exotic al cărui semnificat i-a rămas necunoscut: *barabanul* este un instrument de percuție, în vreme ce latina și maghiara spun „trâmbițaș/gornist”.

[42] Specia desemnată aici a fost reclasificată la începutul secolului al XX-lea: ea se numește acum *Filipendula ulmaria*; în română este cunoscută sub o mulțime de numiri, dintre care cea mai răspândită este *creț*ușcă; ca o curiozitate, tipul de formare *barba* + *caprei* se regăsește în numirile populare ale plantei în Lombardia.

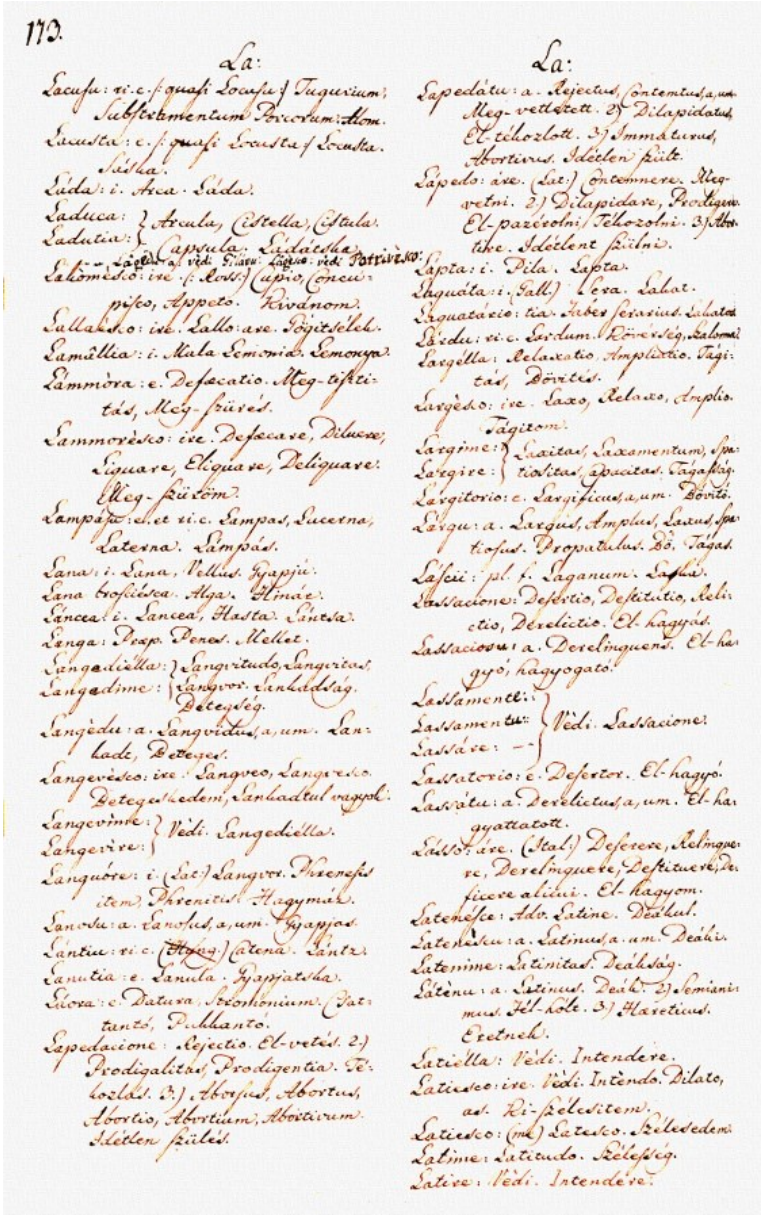
[43] Altă numire populară pentru *trei-frați-pătați* sau, cu un termen mai recent, *panseluță sălbatică*.

[44] Lematizarea separată de *bărbat* a lui *bărbată* pare să fie o stângăcie tehnică a lui Crișan: spre deosebire de *băiată* de mai sus, forma feminină a substantivului mobil este aici cuvânt-titlu, în pofida înregistrării ei mai jos, sub **Barbatu**. Se mai remarcă, de asemenea, și faptul că aici *bărbată* este substantiv, cu sensul de „femeie cu constituție masculină, femeie bărbătoasă”, acolo unde în limba literară se întâlnește numai ca adjectiv „curajoasă, energică”.

[45] În mod neașteptat, în pofida tendinței de a înregistra cât mai complet familiile lexicale, Crișan nu consemnează derivatul *bărbăție*, ci numai pe *bărbățime*, care aici nu înseamnă „grup de bărbați sau totalitatea bărbaților”, cum ar fi firesc pentru derivatele în *–ime*, ci chiar „virilitate, virtute, comportament masculin etc.”. Se mai remarcă forma consemnată pentru cuvântul maghiar: un mai puțin frecvent derivat direct din substantivul *férfi* + suf. *–ság* ce se opune lui *férfiasság* din maghiara standard, care este un derivat din adjectivul *férfias* „viril, masculin” + suf. *-ság*.

[46] Intrare nelexicală.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)



Cuvântariu românesc–lătinesc–unguresc (facsimil, p. 173).

Observa: *ante aliam consonantem pronunciari tamquam* îl *in usu tamen communi nullam efficere syllabam, at poetis commodissime inservire posse* ▪ tarts-meg, hogy ezen névmássát más mással-hangzó előtt úgy kell kimondanod mint az âl-t, azon kívül, hogy valami szó tagot tenne a közönséges beszédben, de ennek hasznát a versirók könnyen vehetik.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

LA

LA. *Praepositio separabilis*. *Ad, apud, in* ▪ hoz, hozzá *etc*.; -nál, -nél, -ban, -ben, -ba, -be.

LAARMA, -**E** (*quasi* **la arma** = *ad armas*)[47]. LARMĂ. *Tumultus* ▪ lárma.

LABU, -**URI**[48], *c*. LAB. *Iugerum* ▪ egy láb föld, hold.

LACASU, -**RI**, *c*. LĂCAȘ. *Hospitium* ▪ lakás.

LAÇÇIU, -**RI**, *c*. (*Ital*.). LAȚ. *Nodus laxior vel mobilis* ▪ hurok.

LA CE? *Quare, cur, quamobrem* ▪ miért, mi végre?

LACHRYMA[49]. LACRIMĂ. Vezi **Lacryma**.

LACHRYMA, -**ARE**[50]. LĂCRIMA. Vezi **Lacrymo**.

LACOMMU, -**A** (*Ross*.). LACOM. *Cupidus* ▪ kívánó.

LACRYMA, -**E**. LACRIMĂ. *Lacrima* ▪ könny, könny-hullatás.

LACRYMACIONE[51]. LĂCRIMĂCIUNE. *Lacrimatio* ▪ könnyezés.

LACRYMACIOSU, -**A**. LACRIMĂCIOS. *Lacrimabundus* ▪ könnyezdegelő.

LACRYMARE. LĂCRIMARE. Vezi **Lacrymacione**.

LACRYMATECU, -**A**[52]. LĂCRIMATEC. Vezi **Lacrymaciosu**.

LACRYMATORIO, -**E**. LĂCRIMĂTORIU. *Lacrimator* ▪ könnyező.

LACRYMATU. LĂCRIMAT. Vezi **Lacrymacione**.

LACRYMATU, -**A**. LĂCRIMAT. *Lacrimatus* ▪ könnyezett.

LACRYMATURA. LĂCRIMĂTURĂ. Vezi **Lacrymacione**.

LACRYMEZZO, **LACRYMO**, -**ARE**. LĂCRIMEZ, LACRIM. *Lacrimo* ▪ könnyezek.

LACRYMOSU, -**A**. LĂCRIMOS. *Lacrimosus, -a, -um* ▪ könnyes.

---

[47] Demers de tip paretimologic latinizant: etimonul real al cuvântului românesc este magh. *lárma*.

[48] Regionalism învechit, sensul primar este acela de „picior”.

[49] Separarea variantelor ortografice ca titluri este o dovadă în plus a faptului că lingvistica epocii opera în absența distincției conceptuale dintre *fonem* și *grafem*. Această credință, după care literele ar fi parte constituentă a unei limbi, este manifestă, de altminteri, în toate scrierile programatice ale epocii, în care întoarcerea la alfabetul latin era privită ca o treaptă esențială a revenirii românei la matricea latină. Dubletul ortografic, însă, nu se abate de la principiul apropierii de etimon prin forma grafică: ambele în păstrează pe *–y-*, chiar dacă în latină acesta nu este decât rodul unei mode ortografice: cuvântul latin este cu *-ĭ-* scurt, care explică forma populară *lacrămă*, iar pronunțarea cu vocala labializată era probabil obsoletă deja în perioada târzie a Republicii. Ortografia standardizată a latinei recomandă *lacrima*, la fel ca pentru toate cuvintele grecești adaptate la latină și păstrează pe *y* numai în elementele lexicale neadaptate.

[50] Este neobișnuită, în contextul dicționarului, indicarea infinitivului: de obicei lemele verbale sunt constituite, după modelul dicționarelor latinești și la fel ca în mai toate celelalte dicționare ale Școlii Ardelene, din pers. I a Indicativului prezent activ al verbelor.

[51] Probabil, la fel ca și celelalte derivate în *–ciune*, creație analogică.

[52] Deși perfect format, este dificil de probat circulația reală a cuvântului; este probabil o creație lexicală a lui Crișan.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

LACRYMUTIA. LĂCRIMUȚĂ. *Lacrimula* ▪ könnyecske.

LACTACEA, -**LLE**[53]. LĂCTĂCEA. *Lactuca sativa* ▪ saláta.

LACTE, -**I**. LACTE. *Lac* ▪ téj.

LACTELE CANELUI (*at melius* **lacte canescu**). LACTELE-CÂNELUI (sau, mai bine, lacte-cânesc). *Euphorbia helioscopia* ▪ kutyatej[54].

LACTOSU, -**A**. LĂCTOS. *Lactosus* ▪ tejes.

LACTUCA, -**E**. LĂCTUCĂ. *Lactuca silvestris* ▪ vadsaláta.

LACU, -**RI**. LAC. *Lacus* ▪ tó.

LACUESCO, -**IRE** (*quasi* **locuesco** *a* loco)[55]. LĂCUIESC (ca și *locuiesc* de la *loc*). *Habito*, -*are* ▪ lakom.

LACUSU, -**RI**, *c*. (*quasi* locusu). LĂCUȘ (în loc de *locuș*). *Tugurium, substramentum porcorum* ▪ alom[56].

LACUSTA, -**E** (*quasi* locusta). LĂCUSTĂ (în loc de *locustă*). *Locusta* ▪ sáska.

LADUCA. LĂDUCĂ; **LADUTIA**. LĂDUȚĂ. *Arcula, cistella, cistula, capsula* ▪ ládácska.

LANGEDU, -**A**. LÂNGED. Vezi **Tilavu**[57].

LANGESCO. LÂNGESC. Vezi **Potrivesco**[58].

LAKOMESCO, -**IRE** (*Ross*.). LĂCOMESC. *Cupio, concupisco, appeto* ▪ kívánom.

LALLAESCO, -**IRE**. LĂLĂIESC. *Lallo, -are* ▪ gőgicsélek.

LAMÂLLIA, -**I**. LĂMÂIE. *Mala Lemonias* ▪ lémonya. […]

---

[53] Intenția etimologic-normativă a lui Crișan se vădește și în tratamentul grupului lat. *-ct-*, devenit în română *-pt-*. La fel ca în DRLU, autorul alege să impună fonetismul latin în română, tratând diferit împrumuturile, unde îl păstrează pe *-pt-*, cf. **Laptă** „minge”.

[54] (1) Specia mai este cunoscută în română sub numirea de *alior*; numele ei este dat pentru caracteristica tuturor plantelor din genul *Euphorbia*, a căror sevă are consistență și culoare lăptoase. (2) Tratamentul segmentului de text în maghiară întărește ipoteza că autorul ar fi pornit de la alcătuirea unei liste de cuvinte românești și nu de la un dicționar latin-maghiar; echivalentul maghiar traduce întocmai lema românească, însă procedând astfel, Crișan comite o inexactitate: magh. *kutyatej* denumește indistinct toate euphorbiaceele, numele specific al plantelor ce aparțin genului se formează cu compliniri de tip atributiv, în cazul de față, numele aliorului în maghiară este *napraforgó kutyatej* sau, regional, prin confuzie cu specia *Euphorbia esula*, *örgögtej*.

[55] Demers de tip paretimologic latinizant: cuvântul românesc este în realitate un împrumut din magh. *lakni*.

[56] Tratamentul general al vocii face dificil de stabilit desemnatul: dacă lat. *tugurium* desemnează „construcție de tip cabană, colibă” și pare să corespundă cuvântului românesc, lat. *substramentum porcorum* și magh. *alom* desemnează amestecul de materii vegetale așternut în cotețele porcilor.

[57] *Chilav*, ortografia ascunde pronunțarea înaltă a ocluzivei palatale /c/ urmate de vocale palatale, specifică graiurilor nord-transilvănene.

[58] Sensul recuperat după trimiterea la **Potrivesc** este factitiv: „egalizez”. *Lângi* cu sensul de aici nu mai are alte atestări, el nu poate fi decât o creație lexicală a lui Crișan din *lângă* „a pune unul lângă altul”: sensul exclude posibilitatea ca termenul să fie una dintre următoarele variantele atestate: (a) variantă fonetică a lui *lungi* sau (b) formă cu haplologie a lui *lângezi*.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

P

<**P**.> *Littera muta, alias in ordine alphabetico decima quinta simili modo pronunciatur atque apud Latinos et Hungaros* ▪ ezen betűt olvasd mint a magyaroknál. […]

PE

PE (*Ital*.). Vezi **Pre**.

PE *loco* pre, vezi **Pre**[59].

PECCALA, **-E**. PĂCALĂ. *Holophanta* ▪ csalfa.

PECCALESCO, **-IRE**. PĂCĂLESC. *Fraudo, -as* ▪ rászedem, megcsalom.

PECCATESCO, **-IRE**[60]. PĂCĂTESC. Vezi. **Peccatuesco**.

PECCATOSU, **-A**. PĂCĂTOS. *Peccator, sons, sonticus* ▪ bűnös.

PECCATU, **-E**. PĂCAT. *Peccatum* ▪ bűn.

PECCATUELLA. PĂCĂTUIALĂ. *Error, erroris commissio, lapsus, -us* ▪ vétkezés.

PECCATUESCO, **-IRE**. *Pecco, -as*, *error, -as*, *delinquo, -is* ▪ vétkezem.

PECCATUIME. PĂCĂTUIME[61]. **PECCATUIRE**. PĂCĂTUIRE. Vezi **Peccatuella**.

PECCATUITORIO, **-E**[62]. PĂCĂTUITORIU. *Peccans, delinquens* ▪ vétkező, vétő.

PECCATUITU, **-A**[63]. PĂCĂTUIT. *Qui peccavit* ▪ aki vétkezett, bűnben esett.

PECCATUITU. PĂCĂTUIT; **PECCATUITURA**. PĂCĂTUITURĂ. Vezi **Peccatuella**.

PECCHIELNITIA, **-E** *vel* **PECCHIHELNITIA**. PECH(I)ELNIȚĂ[64]. *Membrana* ▪ hártya.

---

[59] Separarea lemelor interpretată prin trimiterea la **Pre**, pe care Crișan îl consemnează ca (1) prepoziție cu acuzativul și (2) adverb (sic!) echivalat cu lat. *per*, magh. *igen*, care corespunde prefixului *pre-*, este puțin transparentă: indicația etimologică *Ital*. sugerează apropierea de *per*. Dacă este așa, forma lui **Pe** trebuie reconstituită ca *pă-*, prefix atestat în formații etimologizante tipice pentru Școala Ardeleană ca *păfuga* „a fugări” < **per-* + *fugare* etc.

[60] Variantă morfologică tipică pentru graiurile din nordul Transilvaniei, care se înscrie în tendința generală a graiurilor nordice de a forma verbe prin derivarea directă de la un substantiv, fără fixul *–ui*; formația este analogă cu *mesi* „a benchetui, a petrece”, atestat în Moldova și cu *gândi* din limba literară.

[61] Creație lexicală prin analogie, pentru completarea seriei derivaționale din familia lexicală.

[62] Explicația cea mai plauzibilă pentru tendința lui Crișan de a înregistra familii lexicale cât mai complete stă în aceea că autorul încearcă să documenteze un grad cât mai ridicat de specificitate lexicală. Confruntarea lui **Păcătuitor** cu **Păcătos** arată că cei doi termeni nu sunt sinonimi, *păcătuitor* caracterizându-se prin marca semantică a continuității determinate a acțiunii: dacă păcătosul este unul care comite păcate indistinct de numărul, frecvența și amplasarea lor în timp, *păcătuitorul* este cel observat în cursul acțiunii de a comite un păcat sau o infracțiune, are un aspect agentiv și este încadrat temporal.

[63] Confruntarea cu informația de sub voce lămurește desemnatul: persoana care a comis un păcat. Formațiile de acest tip, participii trecute ale verbelor ne-pronominale substantivate cu sens agentiv, sunt rare în româna literară și învechite, precum *nelegiuit* „persoană care comite nelegiuri”. Chiar dacă participiile agentive sunt mai frecvente la verbele pronominale: *îndurat* < *a se îndura*, *milostivit* < a se milostivi sau *păzit* < *a păzi*, unde verbul are un semnificat reflexiv, de obicei participiile nominalizate denotă „acțiunea de a…”, iar nu persoana. Înregistrarea lui **Păcătuit** este cu atât mai curioasă, cu cât omonimul său, care denotă acțiunea de a păcătui, este consemnată în titlul vocii următoare.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

PECCHINDELLICA, -**E**. PECHINDEICĂ. Kötőkosár, kasornya, fazékfogó[65].

PECE, -**I** (*Ital*.). PEC(I)E. *Lardum novum* ▪ friss disznóhús[66].

PECERLARIO, -**RI**, *c*. PECERLARIU[67]. *Annulus signatorius* ▪ pecsétnyomó.

PECERLESCO, -**IRE**. PECERLESC. *Sigillo, obsigno, -as* ▪ pecsétlek[68].

PECERLIRE. *Obsignatio* ▪ pecsétlés.

PECERLITORIU, -**E**. *Obsignator* ▪ pecsétlő.

PECERLITU, -**A**. PECERLIT. *Signatus, obsignatus* ▪ pecsétlett.

PECETE, -**I** (*Ross*.). *Sigillum, signaculum* ▪ pecsét.

PECIE, -**I**. Vezi **Pece**.

PECINGINE, -**I**. *Impetigo, -inis, lentigo, petigo, vitiligo*[69] ▪ szeplő, szöplő.

PECINGINOSU, -**A**. PECINGINOS. *Lentiginosus, -a* ▪ szeplős.

PECORARIO, -**I**. PĂCURARIU. *Pecorarius, opilio* ▪ juhász.

PECTARIO, -**RI**, *c*. PECTARIU. *Pectorale* ▪ melyrevaló.

PECTENE, -**E** *et* -**I**. *Pecten* ▪ füsü.

PECTENO, -**ARE**. PECTEN. *Pectino, -are, pecto, -ere* ▪ füsülöm.

PECTOROSU, -**A**. PECTOROS[70]. **PECTOSU**, -**A**. PECTOS. *Pectorosus, -a, -um* ▪ melyes, nagy-melyű.

PECTU, -**RI**, *c*. PECT. *Pectus, -oris* ▪ mely, szügy.

PEDECA, -**E**. PEDECĂ[71]. *Pedica* ▪ nyűg, békó.

---

[64] Atestare unică a termenului pentru „pieliță, membrană”.

[65] Atestare unică a termenului; absența segmentului de text în latină se explică lipsa unui echivalent în cultura materială: termenii din segmentul de text în maghiară desemnau în epocă o împletitură cu ochiuri mari utilizată pentru portul unor recipiente mici.

[66] Inconsecvență în echivalarea secvențelor, pecia „carne macră” corespunde echivalentului în maghiară, însă nu și celui din latină, unde avem „slănină proaspătă”; reconstituirea formei bisilabice românești, corelată cu varianta trisilabică consemnată mai jos în dicționar, reflectă pronunțarea deschisă a lui e tonic, specifică pentru Ardealul de nord.

[67] Fonetism al derivatelor de la *pecetlui* caracteristic pentru graiurile din nordul Transilvaniei. Spre deosebire de româna contemporană, limba lui Crișan păstrează încă productivă ambivalența de sens a sufixului *–ar*: (1) indică persoana/profesia care îndeplinește acțiunea și (2) indică obiectul/instrumentul tipic acțiunii; aici *pecerlariul* este inelul de pecete, căruia i se opune persoana, pentru care autorul selectează un procedeu diferit, prin derivare cu *–tor*, înregistrat mai jos.

[68] Vocea și ceilalți membri ai familiei lexicale înregistrați de Crișan prezintă curiozitatea de a lematiza o formă fonetică caracteristică pentru graiurile nord-transilvănene, fără să consemneze, însă, sensul selectat spontan în grai al verbului și al derivatelor sale: acesta este „a astupa, a închide” și se folosește încă în mod curent pentru a desemna închiderea recipientelor (sticle sau borcane) cu dop sau cu capac.

[69] Înșiruirea echivalentelor latine atestă semantismul lax al lemei românești, care desemnează indistinct mai multe tipuri de boli ale pielii, care se manifestă prin eczeme. Este remarcabilă, de asemenea, prezența în textul latin, alături de varianta cultă *impetigo*, a formei populare *petigo*, neatestată în textele clasice, al cărei acuzativ *petiginem* este etimonul cuvântului românesc.

[70] Probabil creație lexicală a lui Crișan: circulația reală a cuvântului este dificil de probat.

[71] Ortografia face dificil de reconstituit pronunțarea reală a cuvântului: autorul nu marchează cu consecvență pronunțarea diftongată a lui *e* tonic, cf. **Pedeapsă** de mai jos, pentru care, în pofida

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

PEDEPSA, **-I**. PEDEAPSĂ. *Poena, castigatio, animadversio, supplicium* ▪ büntetés.

PEDEPSELLA. PEDEPSEALĂ. *Punitio, multatio, damnatio* ▪ fenyítés, kárhoztatás.

PEDEPSESCO, **-IRE**. PEDEPSESC. *Punire, damnare, supplicium sumere, castigare, animadvertere* ▪ megbüntetni, fenyíteni, kárhoztatni.

PEDEPSIME; **PEDEPSIRE**. Vezi **Pedepsella**.

PEDEPSITORIO, **-E**. PEDEPSITORIU. *Punitor, castigator* ▪ büntető, fenyítő.

PEDEPSITU, **-A**. PEDEPSIT. *Plexus, damnatus, punitus* ▪ megbüntettetett.

PEDEPSITU. PEDEPSIT; **PEDEPSITURA**. PEDEPSITURĂ. Vezi *Pedepsella*.

PEDESTRASU, **-I**. PEDESTRAȘ. *Miles pedestris* ▪ gyalog katona.

PEDESTRU, **-A**. *Pedestris, pedes, pedester* ▪ gyalog. […]

PÉPENE, **-I**. PEAPENE. Vezi **Lubenitia**[72].

PÉPENE, **-I**. PEAPENE. *Cucumis, pepo, melo* ▪ dinnye.

PÉPENE GALBINU. PEAPENE GALBIN. *Melo* ▪ sárga dinnye.

PÉPENI RÂUIOSI[73], *pl*. PEAPENI RÂIOȘI. *Cucumis sativus* ▪ ugorka.

PÉRA, **-E**, (*Lat*.). PEARĂ. *Pyrum* ▪ körtvély.

PÊRA, **-E**, (*Hung*.). PÂRĂ. *Lis* ▪ per, pör[74].

PERCIONI, *pl*. PERCIUNI. Vezi **Zuluffi**[75].

---

absenței marcării prin accent ascuțit, ar fi dificil de acceptat o formă *pedepsă*. *Pedecă* s-ar încadra în tratamentul lui *i* posttonic deschis la *e* comun în graiurile nordice, cf. *împedeca* din nordul Moldovei și formele cu accent pe radical, care mențin pe *e* posttonic în toată paradigma, însă pentru regiunea central-nordică a Transilvaniei forma cel mai des întâlnită în sursele epocii, acolo unde e transparentă în ortografia chirilică, este *peadecă*. Aici probabil Crișan consemnează o formă caracteristică pentru fonetismul graiurilor din defileul Crișului Repede (autorul s-a născut la Negreni – Cluj), în care *pedecă* se pronunță cu *e* deschis și *d* palatal.

[72] Tratamentul vocii, prin dublare, după desemnat, și a compușilor cu *pepene* prilejuiește unele observații de natură enciclopedică: distribuția termenilor și indeterminarea terminologică fac dovada pătrunderii târzii în cultura materială a unor specii de cucurbitacee. Localizare în câmpul lexical a termenului *pepene* ca arhilexem coincide cu observația că, istoric, unica specie consumată în Europa, pentru care am și păstrat termenul latin, era asemănătoare cu ceea ce denumit azi pepene galben, asemănător cu dovleacul (pierderea în română a cuvântului latin *cucutia*, atestat în it. *zucca*, denotă faptul că varietățile pe care le cunoaștem azi sunt cele de origine americană ce au pătruns la noi prin Imperiul Otoman: sensul azi învechit de „grădină” al lui *bostan* în Moldova arată originea nemediat turcească a termenului, în vreme ce cuvântul pentru specia vegetală este preluat prin sârbă, iar *doveac* este un împrumut direct din turcul *dövlek*). Celelalte specii au pătruns târziu pe continent, iar varietatea numirilor lor indică căile de pătrundere: lubenița este o specie de origine africană, în vreme de modestul castravete sosește din India, iar ambele au pătruns în cultura de masă odată cu extinderea grădinăritului, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

[73] Castraveți; vocea prilejuiește observații de natură extralingvistică: arată pătrunderea târzie a castraveților în Ardealul de nord.

[74] În pofida apropierii de formă, cuvântul românesc nu este de origine maghiară: el este un derivat regresiv de la *pârî*, care e la rândul său un element slav, din *párãti* „a litiga”. Sensul atestat aici este azi învechit „proces, cauză judiciară”.

[75] Sensul atestat aici coincide cu etimonul turc, *perçem* „șuviță de păr” și prilejuiește observații de natură enciclopedică. El ilustrează un element comun în moda coafurilor din secolele al

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

PÉRDERE. PIARDERE; **PÈRDIACIUNE**. PIERZĂCIUNE. *Perditio, amissio* ▪ vesztés.

PÈRDIATORIU, -**E**. PIERZĂTORIU. *Perditor* ▪ vesztő.

PÈRDIO, -**ERE**. PIERZ; **PÈRDO**, -**ERE**. PIERD. *Perdo, -is, amitto* ▪ vesztem. […]

Z

<**Z**.> *Littera consonans ultima, legitur ut* S *simplex inter duas vocales apud Gallos, Italos atque Germanos, vel ut* Z *apud Latinos et Graecos* ▪ a *Z* úgy olvastatik mint a Magyaroknál.

ZA

ZABAVA, -**E** (*Ross*.). ZĂBAVĂ. *Tarditas, mora, cunctatio* ▪ kefedelem.

ZABAVELLA. ZĂBĂVEALĂ. *Tardatio* ▪ késedelmezés.

ZABAVESCO, -**IRE**. ZĂBĂVESC. *Tardare, morari, cunctari* ▪ késedelmezek.

ZABAVIME. ZĂBĂVIME; **ZABAVIRE**. ZĂBĂVIRE. Vezi **Zabavella**.

ZABAVITORIO, -**E**. ZĂBĂVITORIU. *Cunctator* ▪ késedelmező.

ZABAVITU, -**A**. ZĂBĂVIT. *Tardatus, -a, -um* ▪ késedelmezett.

ZABAVITU. ZĂBĂVIT; **ZABAVITURA**. ZĂBĂVITURĂ. Vezi **Zabavella**.

ZABAVNICU, -**A**. ZĂBAVNIC. *Cunctabundus, tardus, serus* ▪ késedelmezés.

ZABÉLLA, -**E** (*Ross*.)[76]. ZĂBEALĂ. *Frenum* ▪ zabola.

ZABOVESCO, -**IRE**. Vezi **Zabavesco**.

ZABRÉLLA, -**E**. ZĂBREALĂ[77]. *Clathrum* ▪ heveder fa ablak rostély.

ZACÉRE. ZĂCEARE. *Cubitatio, desidia* ▪ heverés, fekvés.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Blédy 1960a = G. Blédy, *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan-Körösi*, în StUBB, series IV, Philologia, V, 1960, fasc. 2, p. 69–76.

Blédy 1960b = G. Blédy, *Izvoarele Dicţionarului român–latin–maghiar al lui Ştefan Crişan-Körösi*, în „Analele Universităţii «Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi”, Secţiunea IIIe, Lingvistică, VI, 1960, fasc. 2, p. 79–99.

Bogdan-Duică 1933 = G. Bogdan-Duică, *Ioan Barac*, București, Imprimeria Națională, 1933.

Cipariu 1866 = Timotei Cipariu, *Principia de limbă și de scriptură*, ediţiunea II revăzută și înmulțită, Blaj, Cu Tipariul Seminariului, 1866.

Cipariu 1870 = T. Cipariu, *Gramatiştii şi ortografiştii români*, în „Archivu pentru filologia şi istoria”, IV, 1870, nr. 38, p. 745–750.

Crișan 1805 = Ștefan Crișan–Körösi, *Orthographia latino-valachica*, Claudiopoli (Cluj), Impress. Typis. Coll. Reformatorum, Anno 1805.

XVIII-lea și al XIX-lea: prezența unor șuvițe lăsate libere, menite să contrasteze structurarea complexă și adesea rigidă aspectului părului și să sugereze independență, un spirit aventuros etc. Specializarea în română a termenului pentru a desemna favoriții are loc odată cu pierderea bărbii ca element decorativ masculin și cu reducerea podoabei capilare faciale la înălțimea urechii.

[76] Etimonul real al cuvântului românesc este magh. *zabola.*

[77] Formă apropiată de etimonul slav zabralo. Singularul din limba literară, *zăbrea*, este refăcut prin haplologie, după modelul *nuiele* > *nuia*, *vergele* > *vergea*; aici e dificil de stabilit dacă forma atestată este originară sau este refăcută etimologic de Crișan.

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)

Densusianu 1896 = Aron Densusianu, *Un dicționar vechi*, în „Revista critică-literară”, IV, 1896, nr. 2, p. 33–44.
DRLU = *Dicționariu rumânesc, lătinesc și unguresc*, din orânduiala exțelenții sale preaosfințitului Ioan Bob, Vlădicul Făgărașului, așezat și cu venitu casii clerului tipărit în doao tomuri. Tom I. *A–L*. Tom II. M–Z. În Cluș, cu tipariul Tipografiii Coleghiumului Reformaților, prin Ștefan Török, 1822.
ELRV = *Enciclopedia literaturii române vechi*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2018.
Iorga 1901 = N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*, vol. I–II, București, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, 1901.
LB = *Lexicon românesc–lătinesc–unguresc–nemțesc*, care de mai mulți autori în cursul a trizeci și mai multor ani s-au lucrat sau *Lexicon Valachico–Latino–Hungarico–Germanicum* quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est. Budae, Typis et sumptibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825.
PPB = *Dictionarium Latino-Hungaricum, succum et medullam purioris latinitatis*, eiusque genuinam in linguam Hungaricam conversionem, ad mentem ac sensum prirpium scriptorum classicorum exhibens, indefesso XV annorum labore, subcisibvis ab ordinariis netotiis, temporibus collectum at in hoc corpus coactum a Francisco Páriz-Pápai…, nunc vero… locupletatum intentione et labore Petri Bod…, Cibinii, Sumptibus Samuelis Sardi, 1767.
Suciu 1930 = Coriolan Suciu, *Un filolog puțin cunoscut: Ștefan Körösi* (*Crișan*), în „România literară” (Aiud), I, 1930, nr. 2, p. 45–51.
ȘA = *Școala Ardeleană*. Antologie de texte alcătuită și coordonată de Eugen Pavel. Prefață de Eugen Simion. Vol. I–IV, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2018.
ThLG = *Thesaurus linguarum Latinae et Germanicae,* scholastico-litterarius, locupletissimus, methodo consueta collectus atque digestus, variisque novis commodis auctus et adornatus, opera et cum prefatione isagogica Ioannis Philippi de Carrach..., Vindobonae, Praelo et sumptibus Ioannis Thomae de Trattern, 1777.
Vitcu 2002 = Raveca Vitcu, *Manuscrisul unui vechi Lexicon român–latin–maghiar*, în „Biblioteca”, XIII, 2002, nr. 4–5, p. 145–147, nr. 6, p. 186–187.

ȘTEFAN CRIȘAN-KÖRÖSI, *CUVÂNTARIU ROMÂNESC–LĂTINESC–UNGURESC* (*1801–1803*). PROLEGOMENA TO A TEXT EDITION (*Abstract*)

The paper presents the author's ongoing doctoral thesis: it is a philological edition of an old Romanian manuscript dictionary of the Transylvanian School, while it, also, provides a sample of the transcription. It briefly discusses the history of the manuscript and its contents, and it argues that, albeit difficult for a number of technical reasons, the paternity of the dictionary is certain. It, also, describes the dictionary in lexicographical terms, and discusses in footnotes each peculiarity encountered in the sampled manuscript. The paper provides a solution to an enigma in the Romanian philology: the name of the dictionary, which is nowhere explicitly given, yet, the analysis of the word-list supports the hypothesis that Ștefan Crișan himself might have opted for the wording *Cuvântariu*.

Cuvinte-cheie: *lexicografie*, *filologie*, *ediție de text*, *Ștefan Crișan-Körösi*, *Școala Ardeleană.*
Keywords: *lexicography*, *philology*, *text edition*, *Ștefan Crișan-Körösi. Transylvanian School.*

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
bogdan_harhata@inst-puscariu.ro
bogdan.harhata@unito.it

BDD-A31542 © 2020 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:36 UTC)